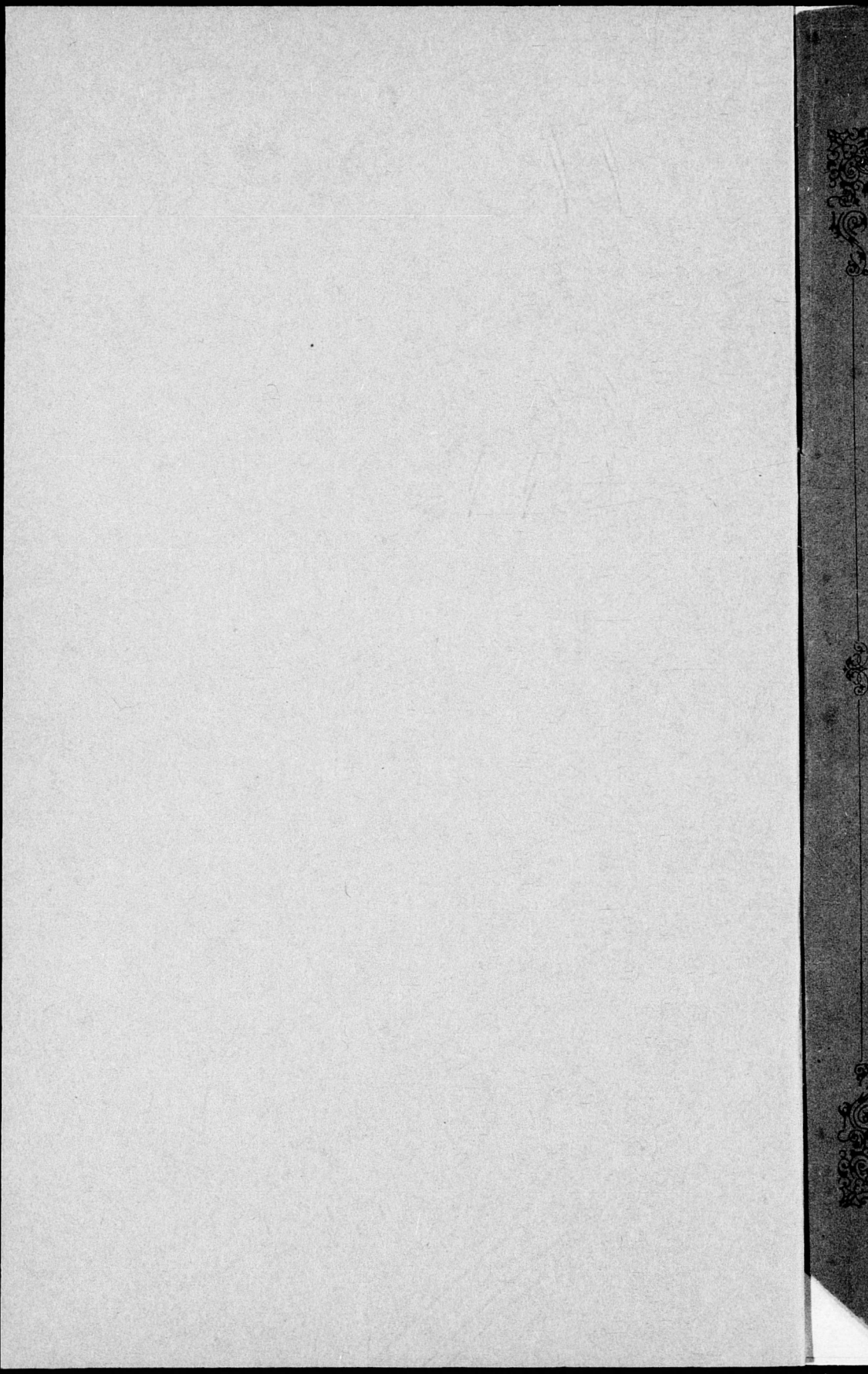

Ind. Stud. Oct. 390 ¹

Ind. Stud. 5° 398

**DE ZENDINGS-WERKZAAMHEID
DER XIXe EEUW IN OOST-INDIE.**

VIERDE IN DE REEKS VAN
VIJF LEZINGEN

OVER

de Zandings-Werkzaamheid der XIXe eeuw in Azië,

OP UITNOODIGING VAN DE
STUDENTEN-VEREENIGING
ELTHETO.

uitgesproken in de Marnixzaal te Utrecht.

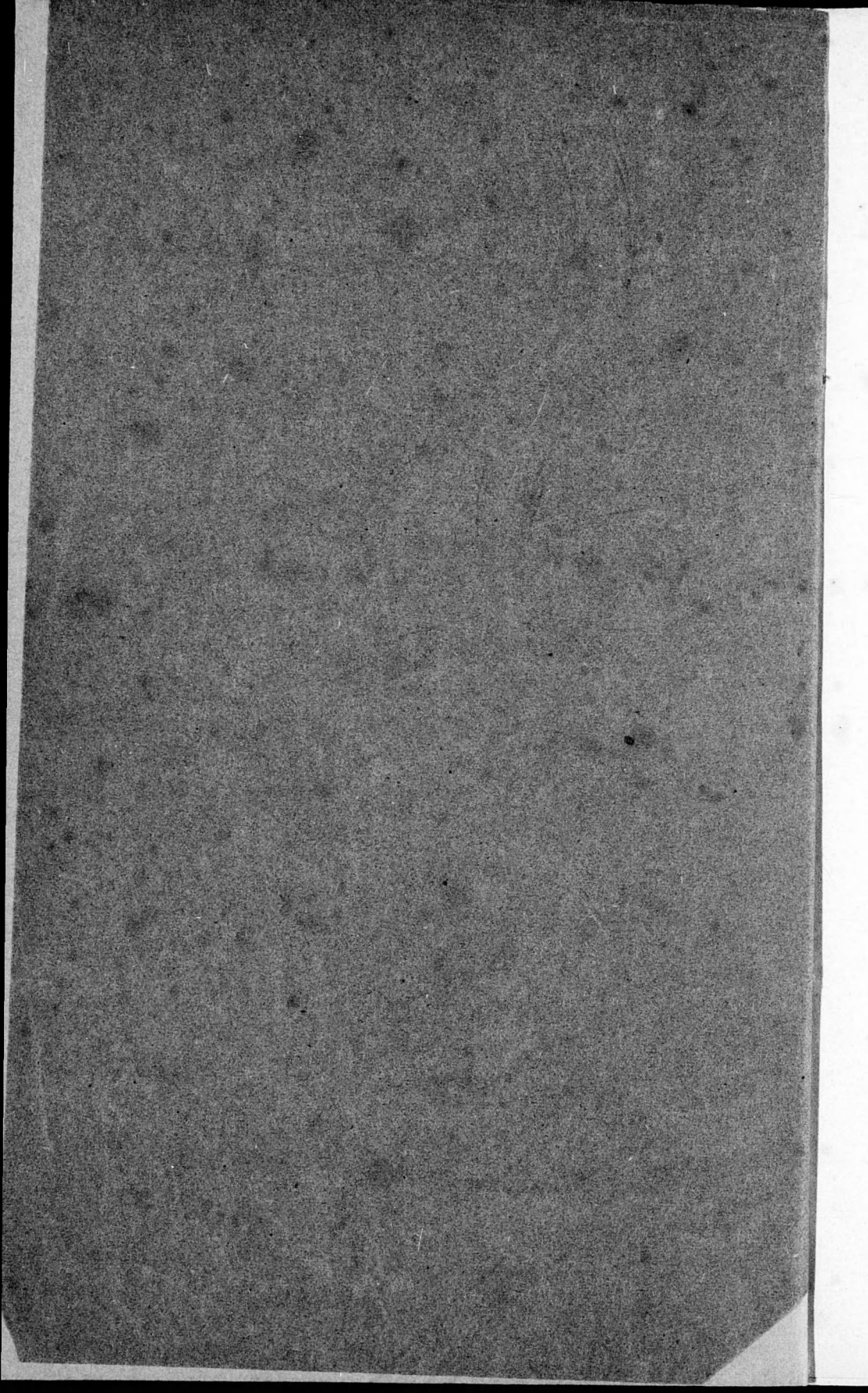
DOOR

R. V A N E C K.

UTRECHT,
H. MELDER.
1877.

Fonds ten behoeve van
Indologische Studien aan
de Rijks Universiteit
te Utrecht.

Ind. Stud. D^o 390 =

DE ZENDINGS-WERKZAAMHEID
DER XIXe EEUW IN OOST-INDIE.

VIERDE IN DE REEKS VAN

VIJF LEZINGEN

OVER

de Zending-Werkzaamheid der XIXe eeuw in Azië,

OP UITNOODIGING VAN DE

STUDENTEN-VEREENIGING

ELTHETO,

uitgesproken in de Marnixzaal te Utrecht,

DOOR

R. VAN ECK.

UTRECHT,

H. MELDER.

1877.

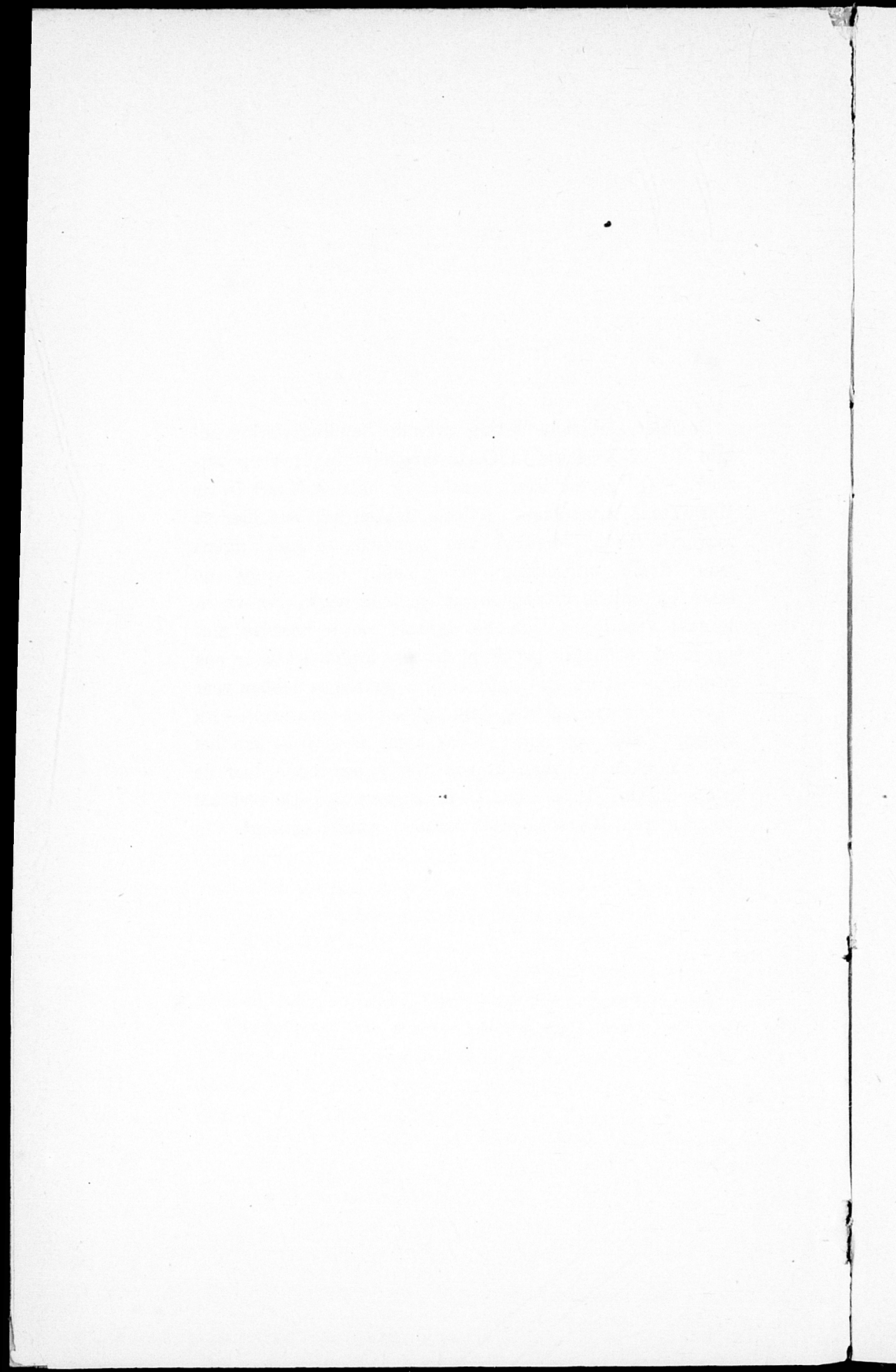
Fonds ten behoeve van
Indologische Studiën aan
de Rijks Universiteit
te Utrecht.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0746 7776

De hier volgende lezing over de Zendingswerkzaamheid der XIXe eeuw in O.-I. verschijnt in druk op verzoek. Wij geven haar zooals wij haar 9 Maart in de Marnixzaal uitspraken. Alleen hebben wij ons hier en daar, tot beter verstand van sommige uitdrukkingen, eene kleine uitbreiding veroorloofd. Ook vindt de lezer op enkele bladzijden namen ingevoegd, die wij in de zaal verzwegen, om het geduld onzer hoorders niet op een al te harden proef te stellen. Blijkt het door ons gesprokene en nu gedrukte eenige waarde te hebben voor de vrienden der zending, dan ontleent het die alleen — wij zeggen 't vóór een ander 't ons komt zeggen — aan het vrij nauwkeurig overzicht van wat sedert 1800 door de missie in Oost-Indië voor O. I. is gewerkt. De rest zal door beteren dan wij, beter kunnen worden gezegd.

Geëerde Vergadering!

Bedriegen wij ons niet, dan draagt 't Uwe bijzondere goedkeuring weg, dat de Studenten-Vereeniging *Eltheto* onder hare serie lezingen voor dezen winter ook eene heeft opgenomen, die speciaal over de zending in Oost-Indië handelen zal. Ook moet het Uwe sympathie hebben, dat de taak om U in dit gedeelte van Azië rond te leiden, aan eenen *zendeling* is opgedragen. Bestaat er ook al eenige vrees, dat hij een minder bespraakt gids zal blijken te zijn, dan de geringste onder Uwe gewone woordvoerders, de omstandigheid, dat hij zich op bekend terrein gaat bewegen, en in de school der ervaring heeft geleerd ideaal van werkelijkheid, historie van verdichting te onderscheiden, vergoedt, hopen wij, wat hem aan poëtisch vuur en rhetorische kracht mocht ontbreken. Op de werkelijkheid komt het, vooral in deze reële tijden, toch maar aan, niet waar, mijne hoorders?

Wordt alzoo ons optreden naast zulke mannen van naam daardoor eenigsins gerechtvaardigd, wij zouden wenschen met even weinig woorden de mogelijkheid te kunnen betoogen om een zoo veel omvattend en moeielijk onderwerp als de *Zendingswerkzaamheid der XIXe eeuw in O.-I.*, — moeielijk vooral, omdat gij allen er ten minste iets van weet en de spreker dus niets mag vergeten — in

eene enkele lezing naar eisch te behandelen. Daartoe zien wij echter geen kans. Integendeel, wij zijn de eersten om te erkennen, dat tien, twintig van deze avonden daartoe noodig zijn. Men gunt ons echter slechts een enkel uur, anderhalf uur op zijn langst, en het spreekt dus van zelf, dat wij aan de vele en velerlei zaken, die met deze missie in verband staan, slechts vluchtig onze aandacht kunnen wijden. Een album met wat potloodstrepen, geen gekleurd panorama moogt gij van ons verwachten.

Het zou nog iets anders zijn, M. H.! als wij, om dus te spreken, zoo maar met de deur in huis konden vallen, m. a. w. als wij zonder verdere inleiding met de bespreking van de XIXe eeuwse zending een aanvang konden maken. Maar dat kunnen, dat mogen wij niet. Het programma van Eltheto is in dit opzicht gelukkiger dan Eltheto's spreker. Zelfs in eene stad als Ultrajectum, waar men anders over den gewonen stroom van zendingsijver heen is, verbiedt de ervaring — de eenigste onbeleeftedame, die de wereld heeft voortgebracht! — den spreker om groote bekendheid met het terrein der zending bij zijne hoorders te onderstellen. Zelfs op ons Utrechtenaren, — waarom zouden wij het verzwijgen? — is nog maar al te zeer van toepassing, wat de heer *H. C. Voorhoeve* A° 1864 schreef: 1) „Er bestaat in de gemeente en in de zending-genootschappen meer warmte voor dan licht over de zending. Het terrein, waarop wij in Indië werken is niet genoegzaam bekend.” En elders: „Laat ons eerlijk zijn en bekennen, dat er onder de zendingsvrienden velen zijn van een sanguinisch temperament, bij wie de fantasie de hoofdrol speelt en bij wie het wikken en wegen en het rationeel handelen, gegrond op studie van volk, land en taal, niet zelden wordt gemist.”

1) „De Evangelische Zending op Oost-Java,” enz., door *H. C. Voorhoeve*. 's Gravenhage, M. J. Visser, 1864.

Om kort te gaan, M. H.! zullen wij, met eenige hoop op vrucht, zelfs in eene gedistingueerde vergadering als deze, bespreken wat daar sedert het begin dezer eeuw voor de bewoners van Insulinde door de missie is verricht, dan dienen wij vooraf een, zij 't dan ook slechts vluchtigen, blik te slaan op het terrein, waar zij hare banier heeft geplant en ons de omstandigheden in het geheugen terug te roepen, die aan haar eerste optreden zijn voorafgegaan.

In het vertrouwen dat gij deze zienswijze met ons deelt, stellen wij U daarom voor, om bij onze behandeling van de Zendingswerkzaamheid der XIXe eeuw in O.-I. achtereenvolgens stil te staan bij:

- I. Haar *Terrein*.
- II. Hare *Geschiedenis*.
- III. Haren *Tegenwoordigen Staat*, en
- IV. Hare *Vooruitzichten*.

I.

T E R R E I N.

Ons onderwerp voert ons alzoo heen naar die zee van eilanden, die, gelijk een bekend schrijver het eenmaal zoo schoon uitdrukte „als een gordel van smaragd zich om den evenaar slingeren.” Voor ons, nazaten van een *Cornelis Houtman*, een *Jacob Cornelisz. van Neck*, een *Jacob van Heemskerk*, een *Pieter Both*, een *Jan Pietersz. Coen*, draagt verreweg het grootste gedeelte van dezen Archipel echter nog een anderen naam, die, hoewel minder dichtelijk, het vaderlandsch hart sneller doet kloppen. *Nederlandsch Oost-Indische Bezittingen!* Waarlijk, M. H.! iets om er trotsch op te zijn. Een klein landje — op de kaart van Europa nauwelijks zichtbaar, zwaait, nu

reeds sedert eeuwen, den scepter over een Insulinde, dat in uitgestrektheid ons werelddeel overtreft en welks bewoners die van Groot-Brittanje en Ierland in getal zeer nabij komen. Beginnende bij het groote en schoone *Sumatra*, welks noordelijk gedeelte van daag of morgen als laatste perel in Holland's kroon zal worden gezet, strekken deze bezittingen zich uit tot op *N. Guinea's* N. W. hoek, waar een ander deel van Neêrlands zonen sedert eenige jaren ijverig in de weer is om in die wildernis een weg voor Koning Jezus te banen. Wie zal ze noemen, de schatten door de hand des Scheppers daar ginds tusschen Atjeh en de Geelvinksbaai als wegge- worpen? Wie de natuurwonderen beschrijven, die hier Gods eer verkonden? Men moet dichter zijn en tevens oostersch bloed in de aderen hebben om dezen grooten lusthof:

„vol keur van specerijen,
doorgeurende 't azuur,
vol rijkdom van tooneelen
der prachtigste natuur" 1)

naar waarde te kunnen bezingen. Wij mogen ons daaraan niet wagen. Ons is 't slechts vergund U te herinneren, hoe deze eilanden gewoonlijk in drie hoofdgroepen worden verdeeld, die men met den naam van

Groote Soenda-eilanden,
Kleine „ *eilanden* en
Molukken

heeft bestempeld. Tot de eerste groep behooren *Sumatra*, *Java*, *Borneo* en *Celebes*. De Kleine Soenda-eilanden vangen aan bij *Bali*, het „Jong Holland" onzer voorvaderen, en loopen in eene bijna rechte lijn door tot *Timor*,

1) Zie *Da Costa's* heerlijk lied: „Men roept van Groenlands bergen."

dat het grootste en in menig opzicht tevens het belangrijkste is. De Molukken, ook bekend onder den naam van *Groote Oost* en door de Portugeezen „Archipelago de San Lazaro” genoemd, bestaan eigenlijk uit drie groepen, die als de *Bandasche*, *Ambonsche* en *Ternataansche* onderscheiden worden. Hiertoe behooren o. a. *Amboina*, *Banda*, *Ceram*, de *Zuid-Wester eilanden*, *Ternate* en *Almaheira*. Tot den Ternataanschen archipel willen wij nu ook maar *N. Guinea* rekenen, hoewel dit, gelijk gij weet, meer tot Australië behoort. Wij hebben U hiermede de voornaamste eilanden genoemd waar, sedert het begin dezer eeuw, protestantsche zendelingen hebben gearbeid. Al deze groepen worden door breede zeeën en nauwe straten van elkander gescheiden. Toch vormen zij, als 't ware, één geheel en wel door middel van eenen vulkanischen gordel, die van het Westen naar het Oosten en van het Oosten naar het Westen loopt, zich hier diep onder de baren der zee verbergt en ginds met zijne toppen de wolken doorboort. Ontelbaar zijn de uitgebrande kraters, die in dezen kring worden waargenomen. Minder talrijk de nog werkzame, hoewel nog altijd talrijk genoeg om 't den bewoners van Insulinde telkens te komen herinneren, dat zij boven eenen vuurpoel wandelen en ook dit paradijs zijn engel heeft, die hen elk oogenblik als met vlammend zwaard van daar kan jagen. Leest slechts de berichten der zendelingen, met name van die op de *Ambonsche eilanden* en op *N. Guinea*. Zij maken vaker melding van aardschuddingen dan van bewegingen des harten onder de inboorlingen!

Door geheel de Oost — met name in de kustplaatsen, — vindt men tal van vreemde oosterlingen, door handelsgeest en winstbejag naar deze rijke streken heengelokt. Het sterkst vertegenwoordigd zijn de staartdragende zonen van het hemelsche rijk, wier koloniseerend genie zeer

eigenaardig door een indisch vorst wordt geschetst, als hij hen noemt: vogelen, die zich op een' volbeladen boom werpen en dezen niet verlaten vóór zij hem hebben kaal gegeten. Alleen op Borneo wordt het getal *Chineezen* op 150.000 geschat, terwijl — volgens het jongste koloniaal verslag — hun aantal door geheel N. I. op het oogenblik ruim 500.000 bedraagt.

En hiermede hebben wij genoeg gezegd ter inleiding van ons onderwerp? Vele zendingsvrienden zouden deze vraag toestemmend beantwoorden. Voor hunne liefde is het voldoende den naam van een land en de plaats zijner ligging te kennen, zonder meer. Hoe het volk leeft, welken godsdienst het belijdt, door welke zeden en gewoonten het zich onderscheidt, welke taal het spreekt, dat zijn altemaal zaken, die men hier niet behoeft te weten en die de zendeling vroeg genoeg zal leeren kennen, als hij eenmaal op zijnen post gevestigd is. Wij oordeelen evenwel anders. Naar onze meening moet de gemeente, moeten hare boden niet slechts met het uitwendig, maar ook met het inwendig bestaan der stammen, tot wie zij het evangelie wenschen te brengen, vertrouwd zijn. Zonder dat geen verstandige liefde, geen verstandige ijver, zonder dat — geen verstandig gebed!

Zoo begon het reeds de O. I. Kompagnie te begrijpen, toen zij in de ordonnantie omtrent het A° 1622 te Leiden opgericht seminarie de bepaling opnam, dat

„de aanstaande evangelieverkondigers in N. I. zooveel doenlijk ook in de godsdienst van heiden en mohamedaan zouden worden onderricht en, zoo mogelijk, terstond en anders later ook in de natuur en zeden, enz. der heidensche landen en in de Maleische taal.”

En als straks de achteruitgang van het christendom in de overzeesche gewesten moet worden gekonstateerd,

dan aarzelt men niet als eene der oorzaken daarvan op te geven, dat

„het onderwijs aan de aanstaande predikers enkel *memoriter* was en deze zelve door onkunde en onverschilligheid omtrent de studie der indische talen uitmunten.”

Zoo begrepen 't ook de oprichters en latere bestuurders van het Nederlandsch Zending-Genootschap, als zij in hunne statuten en in de aan hunne zendelingen mede gegeven instructie, de hooge waardij van eene meest uitgebreide terreinkennis volmondig erkennen, en die dan ook door hunne „Maandberichten”, maar meer nog door de sedert 1857 uitgegeven „Mededeelingen” het bewijs hebben geleverd, hoe zij in deze de daad aan het woord wenschten te paren. 1)

Zoo begrijpen ook zij het, die in onze dagen met zekeren ophef spreken over hetgeen door sommige zendelingen op het gebied van Indische Taal-, Land- en Volkenkunde door den druk wordt openbaar gemaakt.

Zoo behoort ook gij 't te begrijpen, M. H.! en wel verre van tevreden te zijn met eene korte geografische schets, van ons ook nog eenige — zij 't dan ook slechts vluchtige — opmerkingen eischen omtrent — om nu dit slechts te noemen — de *taal* en den *godsdiens*t der indische stammen. Eerst als gij dienaangaande zijt ingelicht, moogt gij het wagen de nieuwere zending — gelijk zij in onderscheiding van het vroome werk der vaderen ook wordt genoemd — in haar doen en laten, hare vruchten en vooruitzichten te bezien en te beoordeelen.

Gelijk velen Uwer bekend zal zijn, worden de bewoners van O. I. door de nieuwere ethnologen verdeeld in twee

1) Zie over de *methoden* door het N. Z. Genootschap gevolgd: *J. C. Neurdenburg* „Geschiedenis tegenover Kritiek,” blz. 216 en v. Rotterdam bij *M. Wilt en Zonen*. 1864.

hoofdrassen of stammen, die men den *Maleischen* en *Papoeschen* heeft genoemd. Tot het eerste ras, dat zijn hoofdzetel heeft in het westelijk gedeelte van Polynesië, behoort de bevolking van Sumatra, Java, Madura, Borneo, Celebes en meer andere eilanden. Het Papoesch of Negeras bewoont de meer oostelijke streken van dit zesde werelddeel. Beide stammen zijn op hunne beurt wêer in verschillende familiën verdeeld, die hier en daar, ten gevolge van lokale toestanden, zoover uit elkander loopen, dat men slechts bij nauwkeurige vergelijking den gemeenschappelijken familietrek bij hen herkent. Zoo b.v. schijnen de *Batta's* en *Maleiërs* op Sumatra, de *Alfoeren* en *Papoea's* in het Oosten van Insulinde, oppervlakkig beschouwd, weinig of niets met elkander gemeen te hebben, terwijl zij toch bij nader onderzoek uit eene en dezelfde bakermat blijken te zijn voortgekomen.

En geldt deze afwijking van de *type* als zoodanig, nog sterker springt zij in het oog bij de *taal*, de *zeden* en *gewoonten*, die bij de afzonderlijke familiën worden waargenomen. Vooral wat het eerste betreft. Is 't ook al aan te nemen, dat alle in O. I. gesproken wordende talen tot éenen gemeenschappelijken stam, den zoogenaamden *polynesischen taalstam*, kunnen worden teruggebracht, een feit is het, dat zij op het oogenblik zooveel onderling verschil aanbieden, dat wij, met eenige vrijheid, zeggen kunnen, hoe elk eiland in O. I. zijne eigene taal heeft. Erger nog. Op sommige punten doen zich twee en meer talen gelden. Zoo b. v. op het groote *Java*, waar de westelijke bewoner eerst ter schole moet gaan vóór hij den eilandgenoot uit de Vorstenlanden kan verstaan, terwijl deze op zijne beurt niet of hoogst gebrekking met de bevolking van den Oosthoek en van het onderhoorige Madura konverseeren kan.

Om U een en ander duidelijk te maken, vragen wij

U verlof om U eene vertaling van Joh. 3 : 16 in vijf van de voornaamste indische talen te mogen voorlezen. Wij beginnen met het:

Maleisch.

Karna bagitoelah Toehan Allah telah mengaschi orang manoesija itoe, sahingga Toehan noeroenkan poetranja toenggal datang kamari, sopaja sasa-orang jang pertjaja kapada Sang Poetra itoe, djangan binasa, melainkan sopaja ija berolèh kahidoepan selama-lamanja itoe.

In het *Javaansch* heet dit:

Sabab Goesti Allah henggoné hasih marang djagad, kongsi hamaringi poetrané hontang-anting, soepaja saroe-paneing wong kang pratjaja marang kang poetra, hadja hilang, malah holèha hoerip langgeng.

Daarentegen zegt men in het:

Soendaneesch.

Karana sakitoe miasihna Alah ka-alam doenja, moenggah dongkap kamaparin Poetra anoe noenggal, soepaja oenggal oenggal djalema anoe pertjaja ka dinja hamo tjelaka, sarta meunang hiroep anoe langgeng.

In het *Balinesch* moet dit gelezen worden:

Mapan kèto pitresnan hida sang-hyang widi tkèn djagaté makedjang, tka hida nedoenang hokané né sanoenggal kahoetoes mahi, hapang bilang hanaké né ngandelang hi hoka, boehoeng naràka, nanging kna hya nepoekin kahidoepan tan pegat.

Eindelijk vertaalt men in het *Papoesch*:

Iriya Manséren Allah i s'waar kawassa, i waan faro si, roemgoen mandos bièda, imbajo snoensi kamsi daser woos bièda, si ro aweer, bapé si sma kenem fiorro fiorro.

Hieraan hebben velen Uwer misschien niet gedacht. Edoch, hoe zou Uwe verwondering stijgen als wij U het

zelfde vers uit Johannes' Evangelie nu nog voorlazen in de taal der Batta's op Sumatra, der *Dajaks* op Borneo, der *Madureezen* op Madura, der *Sasakkers* op Lombok, der *Makassaren*, *Boegineezen* en *Alfoeren* op Celebes en elders! En, nu spraken wij nog slechts van *talen* en zwegen van de tien- en twintigtallen van *dialekten*, die door onze linguïsten mir nichts dir nichts tot ééne zelfde taal worden teruggebracht, doch die voor onze zendelingen ieder hunne afzonderlijke studie vereischen. Zoo, om al weer een voorbeeld bij te brengen, zegt men op de verschillende Ambonsche eilanden voor ons

verzoeken:

ala, pala, nala, sapa en *koti*;

kauwen:

amika, kamika, mika, nika, tamiraá en *namai*;

schrikken:

haitéta, ahitireroe, waisara, kaotoeké, kaihoe, waikaihoe, hatéta en *ohie*.

Maar, niet slechts de *taal*, ook het meer inwendig bestaan van deze volken, waarvan de taal slechts de hoorbare uitdrukking is, biedt ons de grootste verscheidenheid aan. Letten wij slechts op de religie. De bewoners van O. I. belijden niet allen denzelfden godsdienst. Oorspronkelijk allen kinderen van het zoogenaamd *polynesischheidendom*, dat na grenst aan het fétichisme van Afrika's zonen en zich kenmerkt door aanbidding van de krachten der natuur, naast vereering van de geesten der afgestorvenen, zijn zij later voor een groot gedeelte onder den invloed gekomen van twee nieuwe godsdiensten — het Boedhisme en het Mohamedanisme — waarvan de laatste op het oogenblik zijne belijders bij miljoenen telt. Zoo kan men rekenen, dat geheel Java, een groot gedeelte van Sumatra met Madura, Lombok, enz. tot het gebied van de Halve Maan behooren. Het Hindoeïsme —

vroeger de godsdienst der Javanen — heeft thans zijn hoofdzetel op het eiland Bali. Alleen de Batta's, Dajaks, Alfoeren en Papoea's kleven nog, met enkele uitzonderingen, het oude indische heidendom aan. De tijd ontbreekt ons om ook hier in bijzonderheden te treden. Wij moeten daarvoor verwijzen naar hetgeen de vorige sprekers ons van den godsdienstigen toestand der bewoners van het moeder-Azië hebben medegedeeld. Alleen mag de opmerking niet achterwege blijven, hoe deze Indianen van de beide genoemde vreemde godsdiensten weinig meer dan de namen en den vorm hebben overgenomen. In hun hart zijn zij voor een goed deel polynesische heidenen gebleven, wat natuurlijk niet verhindert, dat zij als boedhisten of mohamedanen soms bij uitstek fanatiek kunnen zijn.

En, zoo vragen wij thans, wat vloeit uit dit alles en uit zoovele andere zaken voort voor de zending in O. I.? In de eerste plaats dit, dat men voor elk van de talrijke eilanden daar ginds eigen zendelingen hebben moet. De bekwaamste prediker onder de Batta's op Sumatra is evenmin als gij in staat om den Papoea's het evangelie te verkondigen. Of wilt gij het sterker? Daar zit de schepper van de *Soendaneesche bijbelvertaling* 1) Aan de dorpen der Soendaneezen grenst de woonplaats der Javanen. Voor deze laatsten heeft de geleverde overzetting echter niet de minste waarde. Wil br. *Coolsma* ook hen met het Evangelie bekend maken, dan moet hij vooraf op dezelfde wijze en met dezelfde inspanning zich in hunne taal bekwamen. Het gevolg van een en ander is, dat alleen in dringende gevallen aan verplaatsing van zende-

1) De zending *Coolsma*, wiens Soendaneesch Nieuw-Testament op het oogenblik onder zijn toezicht door het Nederlandsch-Bijbel-Genootschap wordt gedrukt, bevond zich mede onder onze hoorders.

lingen naar eene andere streek of naar een ander eiland kan worden gedacht, en mannen als Ds. *Koopman* veel beter in Amsterdam dan in Indië op hunne plaats zijn 1).

Een tweede nadeel uit dezen stand van zaken voortvloeiende is, dat eene zendingsvereeniging, die hare boden naar verschillende punten van Indië afvaardigt, hare werkzaamheden zoovele malen vermenigvuldigd ziet, als zij daar ginds posten bezet houdt!

Over de *bijbelvertaling* spraken wij reeds. Hoe heerlijk zou 't zijn, M. H.! als wij voor al de bewoners van O. I. met eene enkele overzetting konden volstaan! Wat tijd en moeite en geld zou daardoor worden uitgespaard. Zijn wij wel onderricht, dan heeft de vertaling van de H. Schrift in het *Battasch* — een arbeid van ongeveer tien jaren — aan het Nederl. Bijbel-Genootschap ver over de *f* 100.000 gekost. Wij zouden die som zeker hoogst onbeduidend achten, ware daarmede eens en vooral aan al de insularners Gods Woord in handen gegeven. 't Is er echter verre van daan. De geleverde vertaling — hoe goed ook op zichzelf — is niet eenmaal verstaanbaar voor al de Sumatranen, laat staan voor hen, die daar buiten wonen. *Maleiers, Javanen, Soendaneezen, Balineezen, Sasakkers, Dojakkers, Alfoeren, Boegineezen, Papoea's*, allen vragen ons een eigen translateur.

Ter loops zij hier nog medegedeeld, hoe men vroeger en later pogingen heeft in 't werk gesteld om zich bij de

1) We hopen, dat onze *lezers* even goed als het meerendeel onzer *hoorders* op de hoogte zullen zijn van hetgeen door Ds *Koopman* onlangs in de *Standaard over Zendingmethode* met den aanleve van dien ten beste gegeven is. Anders moeten wij hun verzoeken om deze laatste zinsnede maar als niet geschreven te beschouwen. Wat Ds *Verhoeff* van Maassluis aangaat, hij moge er uit lezen, dat wij zendelingen 't meer met hem dan met zijn Amsterdamschen kollega eens zijn.

prediking in Indië van eene algemeene taal, het *Maleisch*, te bedienen. O. a. hebben de meeste predikanten van de O. I. Kompagnie steeds hun best gedaan dit plan te verwezenlijken, gelijk 't dan ook grootendeels aan hun streven te danken is, dat gezegd Maleisch de inlandsche taal in de Minahassa van Menado en op vele plaatsen in de Molukken verdrongen of op den achtergrond geschoven heeft. Het blijft echter nog altijd de vraag of daarmede aan de zending in die streken veel voordeel is verschaft, dan wel of er reden bestaat om te vreezen, dat haar door die zelfde vreemde taal reeds bij de geboorte eene doodelijke wonde is toegebracht. Wat intuschen niet meer behoeft te worden onderzocht, is dit, dat op het oogenblik aan eene universaleering van het Maleisch als taal der prediking niet meer kan worden gedacht. Wij moeten de indische volken nemen met hunne taal, en wel verre van dezen zenuw van hun bestaan gewelddadig af te snijden, haar veeleer, als iets echt nationaals, trachten te heiligen en te veredelen.

En nu, ten slotte, nog iets waaraan de zendingsvrienden ook moeten denken, iets, dat op de lijst der moeielijkheden bovenaan verdient te staan. Waar de zendelingen met God naar Indië trekken, daar springen zij met dienzelfden God over alle bergen van bezwaren heen. Maar, boven al die toppen uit verheft zich een — hoe zullen wij het noemen? — uitgebrande krater, dien zij slechts voet voor voet, hijgende en zwoegende kunnen beklimmen. Wij bedoelen den uitgebranden krater van het zondaarsgevoel in de harten dezer Insulaners. Waarheen onze boden ook uittrekken; 't zij zij zich onder mohamedanen, boedhisten of polynesische heidenen vestigen, overal stuit hun liefdevolle ijver en ijvervolle liefde op de overschilligheid, hardhoorigheid en, niet het minst, op de eigengerechtigheid van N. I. onderdanen. Vrees-

den wij niet verkeerd verstaan te worden, wij zouden de stelling wagen, dat deze volken vooralsnog ongeschikt zijn voor het Evangelie en zij alleen over Sinaï heen naar Golgotha kunnen worden gevoerd. In elk geval, geen onzer zendingen, die niet zal toestemmen hoe — buitengewone gevallen natuurlijk daargelaten — voor deze mohamedanen en heidenen jaren van voorbereiding noodig zijn, vóórdat de *sensus communis*, het „algemeen waarheidsgevoel” — gelijk Dr. Fabri het noemt 1) en dat — wij ontkennen zulks niet — op den bodem van hun hart sluimert, ontwaakt en het leven van hun leven, de zenuw van een nieuw bestaan geworden is.

Gij begrijpt, M. H.! wij kunnen hier al deze zaken slechts ter loops aanstippen. Voor eene behandeling in het breede mangelt het ons aan tijd. Het gezegde zal echter, vertrouwen wij, voldoende wezen, om U iets te doen verstaan van de bezwaren en moeielijkheden, die van deze zijde der zending in O. I. belemmerend in den weg treden. Ook zijt gij 't nu met ons eens, dat deze dingen behooren geweten te worden, zal men den arbeid der zendingen gedurende de XIXe eeuw juist kunnen beoordeelen. 't Is het fundament, waarop het gebouw onzer zendingstudie moet worden opgetrokken.

II.

G E S C H I E D E N I S .

Om eene geregelde behandeling van de geschiedenis der zending sedert 1800 mogelijk te maken, is 't noodig, M. H.!

1) „Der Sensus Communis, das Organ der Offenbarung Gottes in allen Menschen” von Dr. *Friedrich Fabri*, Missions-Inspector. Barmen, 1861.

dat wij met onze gedachten een drietal eeuwen teruggaan en zien wat de christenheid vóór ons in O. I. heeft gewerkt. Zooals velen Uwer weten, zijn de Hollanders niet de eersten geweest, die de bewoners van Insulinde voor het kruis hebben trachten te winnen. Deze eer komt toe aan de *Portugeezen*, die niet slechts aan onze schepen maar ook aan onze predikers den weg naar het Oosten hebben gewezen. Toen *Cornelis Houtman* A°. 1596 met zijne vloot in de indische wateren verscheen, waren daar reeds de *Jesuiten* met *Franciscanen*, *Dominicanen* en andere geestelijke orden sedert lang ijverig in de weer om de Indianen — die op dat tijdstip nog slechts voor een klein gedeelte met den Islam in aanraking waren gekomen — tot Christenen te maken. Voornamelijk werkten zij in de Molukken, waar wij ook van Sept. 1545 tot Juni 1547 den beroemden *Franciscus Xaverius* zijne krachten aan de bekeering der heidenen zien wijden. Doch ook de andere eilanden werden niet vergeten. Zoo weten wij dat Franciscaner monniken in Blambangan op de oostkust van Java hebben gearbeid. Evenzoo trachtten *Augustiner* monniken op Sumatra — met name in Atjeh — op Makasser, Timor en Floris hun christendom in te voeren, terwijl de *Theatijnen* zich de bekeering der Dajaks op Borneo hadden aangetrokken.

Wij wachten nog altijd op de hand, die ons mededeelt al wat door onze voorgangers in Indië voor die landen is gedaan. Zooveel mogen wij echter gerust aannemen, dat zij nergens vasten voet verkregen hebben, zonder dat hunne priesters pogingen in het werk stelden om de inlandsche bevolking te christianiseeren. Ook weten wij, dat dit hun streven op meer dan eene plaats met gunstigen uitslag werd bekroond. Alleen, hunne proselieten misten de levenskracht, die gevonden wordt bij hen, wier bekeering aanvangt met den inwendigen mensch.

Het gepredikte christendom bestond hoofdzakelijk uit vormen en, nu moge het waar zijn, dat de vorm den oosterling bijzonder aantrekt, 't is ook duidelijk, dat een bloot uiterlijk christendom bij de geboorte reeds op sterven ligt. 't Is het zaad uit de gelijkenis, gevallen in steenachtige aarde; het wast voorspoedig op, maar „als de zon daarover opgegaan is, zoo is het verbrand geworden en, omdat het geen' wortel had, zoo is het verdord.' Hadden de Portugeezen deze landen mogen behouden, het lijdt geen twijfel of schier geheel O. I. ware op het oogenblik *roomsch*. Zij werden echter uit hunne bezittingen verdreven en met den val van *Malakka*, het laatste bolwerk hunner macht, was ook Rome's kracht in deze gewesten gebroken. Het ontbindingsproces werd slechts een weinig verhaast door de Hollanders, die men als *flamingo's* en *zeeroovers* bij de Indianen had geïntroduceerd, en die, als in vergelding daarvoor, niet nalieten hun „liever turksch dan paapsch" ook in Insulinde te doen weerklinken.

Moeten wij, M. H. ! den ijver der Portugeesche zendingen roemen, ook onze voorvaderen maken aanspraak op onzen lof. Gelijk reeds in het A° 1602 aan de O.-I. Kompagnie verleend octrooi als een der hoofdbedoelingen van deze maatschappij: *de verspreiding van het Christendom*, wordt opgegeven, zoo vinden wij ook in de allereerste regeeringinstruktiën uit de jaren 1610 en 17 de bepaling opgenomen, dat „gouverneur en raden van Indië overal „op de voortplanting van de Christelijke religie, de op „bouwing van goede scholen en andere zaken daartoe „noodig alle behoorlijke orde zullen stellen." En dit niet alleen. Ook zij, die in dienst van de maatschappij naar Indië trokken, waren met dezen zendingsgeest bezielde. Zoo ooit, dan waren toen de omstandigheden gunstig om volksbekeeringen tot stand te brengen. De predikanten

traden op als ambtenaren, de ambtenaren als predikanten. Het gevolg van een en ander was dan ook, dat op het einde van de zeventiende eeuw — tachtig jaren nadat de predikant *Hulsebos* de eerste Hollandsche en zijn kollega *Dubbeldijk* de eerste maleische preek te Batavia gehouden had — de inlandsche christenen, met name in de Molukken, reeds bij duizenden werden geteld.

Er is, M. H.! in den loop der tijden veel gesproken en geschreven over de zending van *Jan Kompagnie*. Men heeft gelachen met zijn „doopen als met de brandspuit”; men heeft het hoofd geschud over het streng dogmatisch karakter van het door hem gepredikte Christendom; men heeft gespot met zijn „kruideniersziel,” die hem vaak kruidnagelen hooger deed stellen dan het leven van onschuldige eilanders; men heeft in zijnen ijver voor het heil der Indianen meer antipapisme dan evangelischen zin willen opmerken, en — ’t zij verre van ons hier als zijn verdediger te willen optreden. Niemand make hem echter zwarter dan hij is. Bij al zijne gebreken heeft hij ook veel goeds. Velen van zijne zonden zijn bedekt door de liefde, waarmede enkele zijner principalen en dienaren zich het geestelijk welzijn dezer insulaners aantrokken. In elk geval, er werd gewerkt, met kracht gewerkt aan de christianiseering van Indië, en dit is zeker, hadden onze vaders uit de 18^e eeuw voortgezet wat hunne voorgangers begonnen waren, in N.-I. werden op dit oogenblik geen heidenen, weinig mohamedanen, miljoenen christenen gevonden; christenen, afstammelingen van hen, die — nu ja! — als met de brandspuit gedoopt werden, doch ook Christenen in wie de zuurdeeg niet zou hebben nagelaten zijne goede werking te doen. Volksbekeeringen — ook de ruwste — hebben deze goede zijde, dat zij de natiën brengen onder het bereik der predikers en daarmede onder de levenwekkende,

beschavende en ontwikkelende beademing van het christendom.

Maar, eylaas! Nederland heeft het begonnen werk uit de handen gelegd. Allerlei oorzaken, als daar zijn : de onzedelijkheid der kolonisten, de wereldgezindheid der predikanten, de naijver tusschen ambtenaren en geestelijken, werkten na 1700 al ras saam, om den zendingsijver, die als een arend zijne vleugelen over O.-I. had uitgebreid, in een nachtuil te veranderen. Wel schreven de heeren XVII nog in 1728 aan Goeverneur-Generaal en Raden van N.-I.:

„Wij recommandeeren u vooral zorg te dragen voor „Godes kerk en de konversatie van de ware Christelijke „godsdiensd onder Compagnie's dienaren en al degenen, „die tot het christelijke geloof behooren, mitsgaders tot „tot voortplanting van dezelve onder het blinde heidendom;”

wel ging men nog steeds voort met de eenmaal gevestigde gemeenten van predikanten te voorzien — wier aantal in 1727 ongeveer 50 bedroeg — maar, de oude belangstelling was verminderd en verdween later geheel en al. Toen dan ook in 1796 de O.-I. K., na een bestaan van bijna 200 jaren, vervangen werd door het „Komité tot de zaken van den O.-I. handel,” moest de geschiedschrijver getuigen, dat er van hare meer geestelijke werkzaamheid weinig meer was overgebleven, dan eenige grootere of kleinere gemeenten van halfbakken christenen, die door den goeden vader *Valentijn*, niet geheel ten onrechte, met den naam van „rijstchristenen” 1) worden bestempeld.

1) Volgens *Valentijn* zouden de Hollanders, evenals vóór hen de Portugeezen, aan allen, die de school bezochten, telkens een weinig rijst ten geschenke gegeven hebben. Van daar die benaming. Tevens zegt hij op eene andere plaats van het toenmalige christendom der bekeerlingen in de Molukken, hoe dit eenvou-

Wij zouden echter onbillijk zijn, zoo wij de schuld van dit alles alleen op de kolonisten en hunne geestelijken wierpen. De fout lag voor een goed deel bij de Hollandsche natie, die hare eerste liefde, gekweekt bij de vuren der gezegende Hervorming, verloren had. De politiek was ook voor haar — gelijk voor zoo menig volk en zoo menig individu — het graf van de christelijke liefde en dus ook van den zendingsgeest geworden, en — waar de Aärons en Hurs ontbraken, daar kon het wel haast niet anders of den Mozessen moesten de handen slap langs het lijf vallen. Eerst in het laatst van de vorige eeuw begon men zich in ons vaderland weer de dure verplichting te herinneren, die men jegens Indië had. Er kwam beweging in de doodsbeenderen. Getuige o. a. de in 1775 door de *Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen* uitgeschreven prijsvraag:

„Welke zijn de beste middelen om de ware en „zuivere leer van het Evangelie onder de bewoners „der koloniën van den staat meer en meer te bevestigen en in die landstreken uit te breiden.”

De drie met goud of zilver bekroonde antwoorden 1) stemden hierin met elkander overeen, dat zij de oprichting hier te lande van eene kweekschool ter opleiding van predikanten hoogst wenschelijk achtten. Ook werd in allen aangetoond, hoe in zulk een instituut de studie van de voornaamste indische talen bovenaan op de lijst der werkzaamheden moest worden geplaatst. Het plan was goed; zoowel de vraag als de antwoorden getuigden van

dig bestond uit „een paar druppels doopwater en een half dozijn gissende antwoorden op niet begrepen vragen.”

1) Van Professor *P. Hofstede te Rotterdam*, *C. van Vollenhoven Jansz.*, koopman te *id.* en *J. van Nuijs Klinkenbergh*, predikant te *Deventer*. Nadere bijzonderheden omtrent deze antwoorden vindt de lezer in meergenoemd „Geschiedenis tegenover Kritiek.”

den nieuw ontwaakten zendingsgeest, maar — tot daden kwam 't vooralsnog niet. De Koning der zending had het voor een *Van der Kemp* en diens vrienden weggelegd om aan de opgewekte belangstelling vorm en uitdrukking te geven door de oprichting van het *Nederlandsch-Zending-Genootschap*, met welke oprichting de nieuwere of XIX eeuwse zending in O.-I., in zekeren zin, kan gezegd worden een aanvang genomen te hebben.

Het heeft lang geduurd, M. H.! maar eindelijk zijn wij toch bij ons eigenlijk onderwerp aangeland. Om U voor Uw geduld te beloonen, willen wij U de bijzonderheden sparen, die tot de geboorte van den vader van alle nederlandsche Zending-Vereenigingen hebben aanleiding gegeven. Slechts eene kleine historische herinnering. Bij den val van Malakka in 1641 moet, zoo zegt de legende, een monnik hebben geprofeteerd, dat ook Nederland zijne koloniën zou verliezen, zoodra zijne zonden zoo hoog zouden gestegen zijn als die zijner landgenooten. Anderhalve eeuw had toen de portugeesche vlag in gindsche wateren gewapperd. Ruim 150 jaar later zag ook Holland zijne koloniën in andere handen overgaan! Die Weltgeschichte ist das Weltgericht!

Het was dan op den 19 Dec. 1797 dat, grootendeels ten gevolge van de bemoeiingen van den onvergetelijken hollandschen arts, Dr. *Johannes Theodorus van der Kemp*, (daartoe afgezonden door het *Londensch Zending-Genootschap*) het *Nederlandsch Zending-Genootschap* te Rotterdam werd opgericht. Onder de eerste bestuurders vinden wij mannen, wier nagedachtenis bij ons nog in hooge eere is. Wij noemen u slechts de namen van een *Jodicus Heringa*, een *Abraham Rutgers*, een *Ledeboer*. Hoe zal het hart van die warme christenen en trouwe vaderlanders van heilige

vreugde hebben geklopt, toen zij daar eindelijk verwezenlijkt zagen, wat zeker reeds lang een onderwerp van hun stil gebed was geweest. Nederland — zoo hebben zij gewis gejubeld — keert tot zijne eerste liefde terug; Nederland gort zich weêr aan om aan heiden en mohamedaan:

„Vrede door het bloed des kruises” — de wereldredende levensspreuk van de nieuwe stichting — te gaan verkondigen; — Nederland heeft zijn eigen Zending-Genootschap!

Zijn eigen Zending-Genootschap? Ja, doch slechts in betrekkelijken zin. Gemis aan eigen koloniën, gemis aan geld en gebrek aan belangstelling werkten saam, om deze eerste vrije zending in ons vaderland tot eene filiale te maken van het reeds genoemd Londensch Zending-Genootschap, welks oprichting twee jaren vroeger dagteekent. Dit was dan ook de reden, waarom hare zeventien eerste zendelingen 1) niet, zooals men gehoopt had, naar Java, maar naar Zuid-Afrika en Ceylon werden uitgezonden. Eerst in 1813 — dus nog altijd in den tijd toen het vriendelijk Albion onze koloniën in bewaring hield — konden de broeders *Süpper*, *Bruckner* en *Kam* naar Batavia worden afgevaardigd. Ook hunne uitzending geschiedde echter nog altijd op naam van de Engelsche vrienden, gelijk zij dan ook niet te Rotterdam, maar te *Gosport* tot hun heilig dienstwerk werden ingezegend. In het voorjaar van 1814 kwam het drietal te Batavia aan, waar, in overleg met den eerwaarden *Ross*, den laatst overgebleven hollandschen predikant aldaar, besloten werd, dat alleen de beide eerstgenoemde broeders op Java blijven zouden,

1) De brs. *Kicherer*, *Tromp*, *van der Lingen*, *Bakker*, *Vorster*, *Manenberg*, *Roesteen*, *Smith*, *L. Jansz*, *Koster*, *Palm*, *Ulbrigt*, *Ehrhardt*, *C. Albrecht*, *A. Albrecht*, *Seidenfaden* en *Vos*. Zie „Verslag van den Staat en de Werkzaamheden van het N. Z. Genootschap”, 1867.

terwijl aan onzen landgenoot *Kam* het eiland *Amboina* tot standplaats werd aangewezen. *Süpper* stierf reeds in 1816, terwijl *Bruckner* in hetzelfde jaar tot het *Baptisten-Genootschap* overging. Het eerste begin van de Java-missie was dus alles behalve gunstig. Dit moest te meer worden betreurd, omdat 't met den zedingsijver in Holland slechts langzaam vooruitging. Wel werden door de zorg van het Genootschap overal hulpvereeningen opgericht, bedestonden gehouden en zoo meer, maar de ingesluimerde geest rees niet dan onmerkbaar uit zijnen doodslaap op. Men schreef dan ook reeds 1818 toen op nieuw aan de uitzending van zendelingen kor. worden gedacht. Geen van de toen afgevaardigde broeders — *G. J. Helendoorn*, *H. N. Buttenaar*, *J. Finn*, *J. C. Jungmichel* en *R. Le Bruijn* — was echter voor Java bestemd. Door den nood gedrongen moest men dit eiland overlaten aan de zorg van vreemde zendelingen, die zich hier van tijd tot tijd kwamen vestigen, en ging men elders in Indië een terrein zoeken, waar de christelijke liefde ongehinderd haar licht kan doen schijnen. Wij zullen straks zien, waar men dat gevonden heeft. Wij moeten nu eerst nagaan wat bedoelde vreemde zendelingen in dezen tijd op Java en daar buiten hebben gewerkt.

Reeds noemden wij het

Londensch Zending-Genootschap.

Gelijk velen Uwer bekend zal zijn, hield dit Genootschap vooral het oog gevestigd op de chineezen, waarom dan ook zijne zendelingen, die van 1819—1842 zich in onzen archipel vertoonden, voornamelijk aan de bekeering van deze zonen van het hemelsche rijk hebben gearbeitet. Toch gingen zij ook de inboorlingen niet voorbij, tot groote ergernis van het Hollandsch Goevernement, dat, bij monde van een zijner ambtenaren, als zijne meening had uitgesproken „dat men de Javanen moest

laten wat zij waren en het zeer gevaarlijk was hen verlichter te willen maken." Deze onchristelijke gezindheid van het koloniaal bestuur moet dan ook als een der voornaamste oorzaken worden beschouwd, waarom het werk der Engelsche broeders zoo weinig dadelijke vrucht gedragen heeft. Zij was echter niet de eenige oorzaak. Ook de Chineezzen en Inlanders waren niet van de zendelingen gediend. „Niemand heeft u geroepen" kreeg de zending Medhurst van een balineeschen vorst ten antwoord, toen hij zich bij dezen over onvriendelijke bejegening kwam beklagen en, luide of zacht, heeft hij en hebben zijne broeders van menigen heiden of mohamedaan hetzelfde bescheid ontvangen. De krater was in rust!

Met meer zegen, hoewel ook slechts tijdelijk, werkte het

Engelsch Baptisten Genootschap,

dat van 1813—1821 acht zendelingen naar Sumatra, Java en Amboina uitzond. Vooral op eerstgenoemd eiland ging het werk al spoedig een gezegenden gang. Reeds hadden de broeders *Ward*, *Evans* en *Burton*, ieder op zijnen post, kleine scharen van Maleiers en Batta's om zich verzameld; reeds waren enkelen gedoopt; reeds zagen de onvermoeide wachters den dageraad van een heerlijken dag over het wonderschoone eiland gloren, toen in 1825 Nederland al zijne bezittingen op Sumatra terug ontving en — spreken wij een *pater peccavi* uit! — de Engelsche gedwongen werden om ook hunne missie aldaar op te heffen. Onder de vele reizen door genoemde broeders naar het binnenland ondernomen is vooral die van *Burton* en *Evans* naar het beroemde *Toba*-meer merkwaardig. De tijd ontbreekt ons om in bijzonderheden te treden. Alleen een korte mededeeling, die ons de gezindheid der toenmalige Batta's schetst. Toen de broeders op zekeren dag in een Batta'sch dorp halt hielden, zagen zij zich al spoedig door de geheele bevolking met

hare hoofden omringd. Burton maakt van die gelegenheid gebruik om een goed woord te spreken. Hij verklaart o. a. der verzamelde menigte de wet der X Geboden. Nauwelijks heeft hij echter uitgesproken of een grijsaard treedt voor en houdt de volgende toespraak:

„Ik heb lang geleefd en altijd bevonden, dat onze „adat goed is, waarom wij die dan ook niet zullen ver- „anderen. Mochten de vreemdelingen dat soms van plan „zijn, dan hopen wij ons met kracht daartegen te ver- „zetten. Willen zij ons echter dingen leeren, waardoor „de Batta's rijk en gelukkig kunnen worden, dan zullen „wij gaarne hunne discipelen zijn.”

Met dit bescheid werden de zendelingen naar Siboga — de standplaats van Burton — terug gezonden en — waren zij hier — wij zouden hen troosten met de verzekering, dat zij niet de eerste en ook niet de laatste arbeiders zijn, wier prediking door zulk eene verklaring werd beantwoord.

Op Amboina arbeidde van 1814—1817 de Baptisten Zending *Jabez Carey*, wiens bekeering het treffend bewijs levert, hoe het geloovig gebed der gemeente zendingen *maken* kan. In 1817 keerde hij naar *Bengalen* terug, waar ook zijn vader en twee zijner broeders in 's Heeren dienst werkzaam waren.

Na de opheffing van de zending der Baptisten op Sumatra en het vertrek van de brs. *Trowt* en *Robinson*, respectievelijk te Samarang en te Weltevreden werkzaam, bleef er van dit Genootschap slechts één zending in Indië over en wel de meergenoemde

Bruckner,

die tot aan zijne laatste levensjaren onvermoeid aan de bekeering van Javanen is werkzaam geweest. Meer dan een zaaier mocht hij evenwel niet zijn. Wel schreef hij in 1825 „De Baptisten-zending is niet vruchteloos ge-

weest'' maar als hij in 1839, na 26 jarigen arbeid, zijn verslag opmaakt en zijn werk in *Samarang*, *Salatiga* en *Soerabaia* overziet, dan heet het daarin:

„De Heer heeft mij de genade verleend van met mijnen „arbeid te mogen voortgaan. Alleen, de vruchten zijn „niet velen. O, hoe moeielijk is 't zijnen blik te ver- „heffen boven het zichtbare. Meer dan menschelijke kracht „wordt daartoe vereischt. Wie er ooit aan mocht twij- „felen, dat de bekeering van zondaren het werk is van „den H. Geest, hij ga naar de heidenwereld en beproeve „aan de heidenen zijne kracht.”

Intusschen was Sumatra wel verlaten, maar niet ver-
geten. De leden der

Hollandsch-Gereformeerde Kerk

in N. Amerika, over wier zendingsijver in onze dagen wordt geklaagd, verbonden zich met een der Amerikaansche-Genootschappen om een tweetal zendelingen, de brs. *Samuel Munson* en *Henry Leyman*, tot de Batta's af te zenden. 's Heeren wegen zijn echter niet altijd onze wegen. In 1834 kwamen genoemde predikers op Sumatra aan en, eer nog een jaar verlopen was, hadden de bloed-
dorstige inlanders hen reeds vermoord en, zoo zegt men, hunne lijken opgegeten. Toen de direktor van het gymnasium, waarop *Henry Leyman* zijne opleiding genoten had, aan diens moeder de droeve tijding zoo voorzichtig mogelijk overbracht, sprak haar mond slechts deze woorden: „O, hoe wenschte ik nog meer zonen te hebben, die bereid waren om hun leven voor den Heiland op te offeren!”

Zijn er ook onder ons zulke moeders? Ja gewis, ze zijn er!

Had mevrouw *Leyman* echter geen zoon meer te geven, de *Bostoner* broeders hadden nog zendelingen genoeg, die vaardig waren om de wraak eens christens op de wreede Batta's te gaan uitoefenen. Dank zij echter de tegenwerking van het Holl. Goevernement, slaagden slechts

een paar hunner er in om den voet op Sumatra te zetten. Onder die gelukkigen behoorde in 1837 de zending *Ennis*, die echter spoedig door ziekte gedwongen werd naar Batavia terug te keeren. Na zijn herstel maakte hij nog kleine reizen door den Archipel, o. a. naar Bali en naar Borneo, doch is sedert uit Indië verdwenen. Met zijn vertrek sluit de eerste periode van de Sumatra zending.

Een paar jaren vóór het vertrek van *Ennis* had het zelfde Amerikaansch-Genootschap een tweetal zendelingen naar Borneo afgevaardigd, die later nog door vijf andere gevolgd werden. Het waren de brs. *Arms*, *Robbius*, *Doty*, *Pohlmann*, *Nevius*, *Youngblood* en *Thomson*. Hoewel aanvankelijk niet onvriendelijk door de Chineezzen en Inlanders te *Pontianak*, *Sambas* en *Montrado* ontvangen, begonnen zij later het hopelooze van hunnen arbeid in te zien, totdat zij in 1850 Borneo voor goed verlieten.

Nu wij toch op Borneo zijn, kunnen wij met een enkel woord gewag maken van het

Engelsch Kerkelijk Genootschap (1799),

dat in 1848 twee zijner boden naar *Sarawak* uitzond, in welke plaats de Engelschman *Sir James Brooke* zich tot koning over de inlandsche bevolking had laten kroonen. Naar luid van de berichten moeten de zendelingen daar niet zonder zegen werkzaam zijn.

Eindelijk noemen wij nog de

Engelsche Vrouwen Vereeniging voor vrouwelijke opvoeding in Indië en China,

in wier dienst A° 1834 miss *Thornton* naar Batavia vertrok, waar deze eene school voor meisjes benevens een weeshuis oprichtte. Drie jaar later werd haar miss *Hulks* ter zijde gesteld en in 1839 nog eene Zwitsersche dame, mevrouw *Combi*. Men schreef echter nauwelijks 1843 of ook deze zooveel belovende zaak ging te niet.

Vier buitenlandsche Zending-Vereenigingen zagen wij alzoo in Indië verschijnen en verdwijnen. Is hun arbeid te vergeefs geweest? Gewis niet. Hebben hare zendelingen ook nergens groote gemeenten gesticht, op meer dan eene plaats zijn zij het middel in Gods hand geweest om enkele Chineezen en Inboorlingen tot de bron des levens te voeren. En, wie zal ze tellen de zielen die, door hun woord, maar meer nog door de met milde hand uitgestrooide maleische geschriften opgewekt, zich later tot andere zendelingen om onderricht hebben gewend? Daarbij, we wezen er daar straks reeds op, de vreemde kruisgezanten wandelden in onze koloniën gansch niet op rozen. Met argusoogen werd hun doen en laten gadege-
slagen door de Hollandsch Indische Regeering, wier onverschilligheid jegens de missie slechts geëvenaard werd door hare vrees voor Engeland, dat — wij mogen 't niet ontkennen — slechts noode die schoone bezitting tusschen Singapoera en Sidney aan haren rechtmatigen eigenaar had teruggegeven. In 1842 scheen deze vrees zoo hoog gestegen, dat ons Goevernement officiël bekend maakte, hoe voortaan geen vreemde Zending-Vereenigingen meer in N. O. I. zouden worden toegelaten. Alleen *Borneo* was van dezen maatregel uitgesloten, tot groote vreugde van de U allen bekende

Reinische Missions-Verein,

die hier reeds in 1834 eene zending begonnen was. Straks hopen wij ook hare werkzaamheid even na te gaan. Wij moeten nu eerst zien wat er geworden is van het

Nederlandsch Zending-Genootschap.

De mensch wikt maar God beschikt. De zendingsvrienden in Holland hadden besloten, dat vóór alles Java van zendelingen zou worden voorzien, en de Heer beschikte het zoc, dat het hoofdtooneel hunner werkzaamheid zich op Celebes en in de Molukken zou plaatsens,

waar wij evenzoo de oudere zending hare grootste kracht zagen ontwikkelen. Hier vinden wij dan ook den man terug, die in 1814 te Batavia aankwam, van daar naar Amboina vertrok en die kennelijk was uitverkoren om de verstrooide schapen in de Grootte Oost bijeen te verzamelen. Wij bedoelen den zendeling *Kam*, dien zijn ouders *Jozef* hadden gedoopt, als voorzagen zij het, dat hij een redder van velen worden zou. De dankbare christenheid heeft hem na zijnen dood, die in Juli 1833 op Amboina plaats vond, den eeretitel van „Apostel der Maleiers” gegeven, en geen Atjehheld verdiende den ridderslag meer dan deze eenvoudige, altijd moedige, nooit wijkende dienstknecht van Christus.

Op zijne eerste reis door de Molukken bezocht *Kam* ook het noorden van Celebes, waar in het laatst der vorige eeuw tal van Alfoeren, die geweigerd hadden zich tot den Islam te laten bekeeren, door eenen daar wonenden Hollander waren gedoopt. Groot was de vreugde, die de komst van eenen *pandita* onder deze halfgevormde christenen veroorzaakte. Wie had echter kunnen denken, dat dit schijnbaar toevallig bezoek zulke groote en gezegende gevolgen zou hebben! Immers, *Kam*'s optreden legde den grondslag tot de zending in de Minahassa van Menado, die met recht een Eldorado voor de zendelingen, een sieraad van het N. Z.-G, mag worden genoemd! Waar vinden wij den tijd om al de evangeliedienaars te noemen, die na *Kam* dezen lusthof der heilige missie hebben bearbeid en uitgebreid? Wie telt de kerken en scholen, die binnen een tijdsverloop van nauwelijks 25 jaren onder deze gewezen aanbidders van den god *Moentoentoen* zijn gesticht? Hoe gaarne, M. H.! zouden wij een oogenblik stilstaan bij den arbeid van een man als *Schwartz*, „een grijsaard in ervaring, een man in bezadigdheid, een jongeling in ijver en vuur” gelijk zijn

biograaf van hem getuigde; van een *Riedel*, die weinig schreef, zelden reisde, maar altijd bezig was in de dingen zijns hemelschen Vaders; van een *van de Velde van Capellen*, den gewezen korenmolenaar, die slechts zes jaren mocht arbeiden, doch die in dien tijd voor de 52 christengemeenten, aan wier hoofd hij geplaatst was, meer dan een zendeling, een *vader* was; van een *Graafland*, die veel schrijft en dan ook het meest van allen heeft bijgedragen om ons met het lief en leed zijner Alfoeren bekend te maken. Maar — wij mogen hier geen tabernakelen bouwen. Wij deelen u dus nog enkel mede, hoe, op het einde van 1848, de tien alhier gestationeerde zendingen niet minder dan 87 scholen onder hun toezicht hadden, waartoe 7680 jongens en meisjes waren ingeschreven, terwijl zij in het zelfde jaar aan 2240 volwassenen en 997 kinderen den heiligen doop mochten toedienen. En niettegenstaande dezen grooten zegen, kon de zendeling *Ulfers* — velen Uwer van aangezicht bekend — nog in 1859 schrijven: „Wij staan hier midden in den oogst, biddende om meerdere arbeiders.” Waarlijk — dat is van den Heer geschied — wij zien het, maar doorgrondten 't niet!

In het zuiden van Celebes werkte van 1820—25 de zendeling *Buttenaar* onder de alhier wonende inlandsche christenen. Na zijn vertrek werd echter door het N. Z.-G. niets meer voor deze streek gedaan, totdat in 1851 de brs. *Donselaar* en *Schot* aanschrijving ontvingen om te Bonthain en Boelecomba eene nieuwe zending te openen. Later hebben hier ook nog *Rooker* en *Goudswaard* gearbeid.

Wij verlaten thans Celebes en werpen den blik op de Molukken, waar, evenals op een paar der kleine Soendaeilanden, voor het N. Z.-G. niet minder lauweren waren weggelegd. Trouwens, hier vooral werkte alles saam om de komst van Gods koningrijk te helpen bevorderen.

Zoowel op Ambon als op Banda, op de Sangir- en Talautseilanden, als op Timor en de Zuid-Westereilanden vonden onze zendelingen tal van verwaarloosde christenen of van lieden, die het verlangen openbaarden om *Orang serani* te worden. Ook de N. I. regeering — vijandig op Java en elders — juichde het plan toe om die verlaten gemeenten van leeraren te voorzien en verheugde zich over elke overwinning door het christendom op het heidendom, en daardoor op het zoozeer gevreesde mohamedanisme, behaald. En, waar wij de voordeelen van deze Molukkenmissie opsommen, daar mogen wij vooral niet zwijgen van onzen Kam, die met zijnen kotter dezen archipel doorreisde, overal was, alles zag en niet rustte vóór *Ambon, Banda, Ternate, Boeroe, Ceram* en verder *Timor, Rotty, Letty, Noesa-Laoet* en zoovele andere plaatsen van zendelingen waren voorzien of ten minste geregeld door dezen konden worden bezocht. Zelfs strekte hij zijne reizen uit tot op de *Zuid-Wester-Eilanden* en sloeg hij zijn adelaarsblik op *N. Guinea*, en, had het aan hem gelegen, ook deze eilanden zouden nog bij zijn leven gedrukt zijn geworden door de voeten van hen, die vrede verkondigen.

Maar, er was dan ook een man als Kam noodig om het christendom in deze streken voor geheelen ondergang te behoeden. Er moest geholpen worden, snel en krachtig. Nog vijf en twintig jaren gewacht misschien, en al die duizende kompagnie's christenen waren tot het heidendom teruggekeerd of ten prooi gevallen aan den Islam, die ook daar in de buurt zoovele zendelingen had en heeft als het er belijders telt. „Ach” zoo riep Gericke uit, dien wij in 1833 als Kam's opvolger op Amboina werkzaam zien „ik heb veel verwacht en weinig gevonden” en menige broeder heeft vóór en na hem dezelfde klacht doen hooren. Dank zij echter onzen Kam en dank den even volhardenden ijver van mannen als *Bär, Le*

Bruijn, *Donselaar*, *Verhoeff*, enz., bleven deze gemeenten niet slechts behouden, maar werden zij ook aanmerkelijk uitgebreid en vermeerderd. En is 't er ook verre van af, dat op het oogenblik daar in de Molukken alles goud zou zijn wat er blinkt, een feit en een zegen noemen wij het, dat overal kerken en scholen staan, bestemd en geschikt om hoofden en harten van groot en klein op de rechte plaats te brengen.

Toen in het jaar 1847 — dus juist 50 jaar na de oprichting van het N. Z. G. — de inspector *Ds. van Rhijn* de Minahassa met de Molukken bezocht, bedroeg het aantal Europ. zendelingen door dit genootschap naar hier uitgezonden, *vier en veertig*. Alleen in 1826 werden acht nieuwe broeders naar deze streken afgevaardigd. 1)

Intusschen had men in Rotterdam de hoop niet opgegeven om ook *Java* voor de evangeliëprediking te winnen. Men wachtte slechts op eene gunstige gelegenheid, die lang uitbleef, maar eindelijk kwam — kwam, zooals vele zaken uit Gods hand komen: onverwacht en ongedacht! Terwijl men in Holland lange vergaderingen hield over het hoe en wat, zond de Heer den eenvoudigen molenmaker-matroos *Embe* — in 1774 in het graafschap *Waldeck* geboren — naar Soerabaia om daar den eersten steen te leggen van een gebouw, dat, door den Apostel der Javanen *Jellesma* verder opgetrokken, een niet minder schoon monument van den arbeid van het N. Z. G. daargestelt. Hoe gaarne, M. H.! zouden wij eenige oogenblikken stilstaan bij het beeld van den man, die naar Indië kwam om, zooals hij het zelf uitdrukte „van den eeuwigen zomer te genieten” en die daar niet slechts de eeuwigte liefde

1) Nl. de zendelingen: *Karbe*, *ter Linden*, *Dommers*, *Höveker*, *Verhaag*, *Luyke*, *Wiënkotter* en *Hijmering*.

Gods leerde kennen, maar ook voor velen tot een' blijvenden zegen is geworden! En hoe vond hij den Heer? 't Was alweer Kam, die dit verdoolde schaap moest terugbrengen. Op zijne reis naar Amboina in 1817 komt onze zendeling door Soerabaia. Hij leert er Embde kennen, die zich bij zijn vriend *Lambrecht* (later ook een zendingsvriend, van wiens zalig heengaan wij in 1866 getuigen waren) op het horloge-maken toelegde. Hij handelt met hem over de waarheden der schrift en, nog eer hij Java verlaat, mag hij uit den mond van den gewezen oorlogsmatroos de bekentenis vernemen, dat hij vrede heeft gevonden bij God. Nu kon Kam vertrekken. Vader Embde, gelijk latere zendelingen hem zoo gaarne noemden, had geen leidsman meer noodig. Hij werd zelf prediker en, zoo groot was zijn ijver, dat eer twee jaren verlopen waren, hij door zijne stadgenooten reeds met den eere-naam van „dweeper” werd bestempeld. Nog wat later en men acht hem gevaarlijk voor de rust. Men werpt hem in de gevangenis omdat hij niet wilde aflaten van te prediken; men ontslaat hem weer, omdat men bevreesd is, dat zijne ziekte — gelijk men het noemde — ansteekelijk op de andere gevangenen werken zal. Thans rust de ongeletterde, niet altijd voorzichtige, maar immer getrouwe dienstknecht van zijnen arbeid. En zijne werken? Gaat naar de *Embdestraat* in Soerabaia, waar nu nog zijne dochter *Wilhelmina* woont; gaat naar *Wioeng*, een dorp in de buurt van genoemde stad; gaat naar *Modjo Warno*, waar de zendeling *Kruijt* een der bloeiendste gemeenten uit de Javanen bestuurt en — de kinderen zullen 't U verhalen wie en wat vader Embde voor Java's Oosthoek is geweest.

En, waar wij zijnen naam noemen, daar mogen wij niet nalaten melding te maken van een *Gunsch*, grondbezitter te Sidokari en vooral van een *Coolen*, een zon-

derling man, 1) die de bijbelsche geschiedenis aan zijne Javanen verhaalde door middel van de poppenkast (wij bedoelen de bekende indische *Wajang*), doch die, evenals zijn vriend, er veel toe heeft bijgedragen om voor de zending den weg naar Java te banen. De door hen gevormde kleine gemeenten wachtten slechts op eene sterke hand, die kracht en leven aan deze planting geven zou. De man voor deze zware taak uitverkoren was *Jelles Eeltjes Jellesma*, van wien wij hier niets meer behoeven te zeggen, dan dat hij in 1843 naar *Ceram* werd uitgezonden, in 1849 deze standplaats met *Modjo Warno* in de residentie Soerabaia verwisselde en bij zijnen dood aldaar in 1858, volkomen naar verdiensten „eene eere van Christus — Apostel der Javanen” werd genoemd. Dank zij zijn onvermoeid streven, telde men A° 1855 in den omtrek van Kediri en in Soerabaia niet minder dan *zeventien* gemeenten met een gezamenlijk zielental van ruim 2000 gedoopten. Waar de Heer zoo kennelijk werkte, daar mocht het N. Z. G. niet achter blijven. Nog bij Jellesma's leven werden vier andere zendelingen naar Java's Oosthoek uitgezonden, terwijl sedert de opengevallen plaatsen geregeld door nieuwe broeders zijn ingenomen.

In 1849 werd door hetzelfde Genootschap ook nog een post opgericht te *Samarang*, waar op dat tijdstip de meer genoemde zending *Bruckner* zijne laatste levensjaren in welverdiende, maar niet zeer weelderige rust doorbracht. Op het oogenblik werkt hier br. *W Hoozoo*, aan het hoofd van twee kleine gemeenten uit de Javanen.

Met opzet zwegen wij tot hiertoe van den arbeid van

1) Tot 's mans zonderlingheden behoorde, in de laatste jaren zijns levens, ook, dat hij liefst naast zijne doodkist zat, die hij maken en in de voorgaanderij van zijn huis had laten plaatsen. In 1865 hadden wij 'tgenoegeen zijne persoonlijke kennis te maken.

het N. Z. G. te *Depok* bij Batavia, waarheen het sedert 1825 vier van zijne zendingen, de brs. *Akersloot*, *Wentinck*, *van Cattenburch* en *Gonggrijp* uitzond, om reden de hier gevestigde gemeente slechts in betrekkelijken zin tot de missie behoort. Het stemde dan ook geheel met haar karakter overeen dat, A° 1851, haar voorganger, de bovengenoemde *Gonggrijp*, met den titel van hulpprediker in dienst van het Indisch Gouvernement overging. Toch blijft zij ook voor de zendingswerkzaamheid der XIXe eeuw haar hoog belang behouden. Hoewel bij de eerste stichting — die haar oorsprong dankte aan eene bepaling in het testament van den Raad van Indië *Cornelis Chastelein* — slechts 150 en op het oogenblik ongeveer 600 zielen sterk, zijn in haar toch bijna alle stammen van Indië, *Maleiers*, *Javanen*, *Balineezen*, *Makassaren*, enz. vertegenwoordigd, en staat deze gemeente van gewezen slaven daar als eene levende profetie, van wat eenmaal, op Gods tijd, de kerk van Christus in O. I. zijn zal.

Ook op Sumatra is door het N. Z. G. eene missie beproefd, doch zonder gevolg. In 1819 werd de zending *Hellendoorn* naar Padang gezonden, maar spoedig daarop naar Amboina overgeplaatst. De later voor Sumatra bestemde broeders *Gützlaff* en *Wentinck* konden zelfs geen toegang tot dit eiland krijgen, maar moesten zich op *Riouw*, *Muntok* en *Banda* ophouden, totdat in 1828 eerstgenoemde naar China trok en *Wentinck* naar *Depok* gezonden werd.

Zooeven noemden wij de inspectie van *Ds. van Rhijn* gedurende de jaren 1846—48. Daarmede vangt voor de zending van het Nederlandsch-Zending Genootschap een nieuw tijdvak aan, dat, onder zeer gunstige omstandigheden begonnen, treuriger dreigt te eindigen dan zijn voorganger van de eerste 50 jaren. Dank zij vooral

het geleide van den ervaren br. Jellesma, dien men den inspector had ter zijde gesteld, is deze reis van onberekenbaar nut voor de missie in Oost-Java, in de Minahassa en de Molukken geweest. Wij erkennen dit volmondig, ook al zijn wij op goede gronden van oordeel, dat een dergelijk onderzoek in loco alleen dan volkomen aan zijn doel kan beantwoorden, als het geheel wordt toevertrouwd aan iemand, die in de zending is opgegroeid. Wie deze hoedanigheid mist, hij moge veel zien, hij ziet niet alles, wat erger is, hij ziet vele zaken verkeerd. Maar nog eens, de reis van Ds. van Rhijn is zoo voor het N. Z. G. in 't algemeen als voor zijne posten in 't bijzonder, van groot nut geweest. Getuige — om niets meer te noemen — de algemeene brief door heeren bestuurderen naar aanleiding van de plaats gehad hebbende inspectie aan de broeders zendelingen toegezonden. Daarin komen wenken en raadgevingen voor, die, behoorlijk opgevolgd, niet anders dan nieuwen bloei aan reeds bloeiende gemeenten geven konden. Jammer slechts dat ook hier weer bewaarheid moest worden, hoe de duivel er steeds op uit is om zijne kapel naast Gods tempel te bouwen. De paradijsverwoester had zijn oog ook op deze plantinge des Heeren geslagen, en het N. Z. G. liet zich ter kwader uur, tot schade voor zichzelf en voor zijn werk in Indië, van den rechten weg afvoeren. Wij zullen aanstonds zien *hoe*.

Het wordt thans tijd, dat wij een oogenblik onze aandacht wijden aan den arbeid van het

Rijnsche Zending-Genootschap (1829)

dat in 1834 zijne eerste zendelingen *Barnstein* en *Heijer* naar Borneo afvaardigde en zich sedert zoo verdienstelijk heeft gemaakt jegens de N. I. koloniën, dat wij het nog maar sober zouden hebben beloond, als wij het voor één jaar ons *batig slot* uit den bloeitijd van ons koloniaal

konservatisme afstonden. De broeders *Julius Berger* en *Hupe* medegerekend, die oorspronkelijk door het Instituut te Halle waren uitgezonden, maar zich in 1839 bij de Barmers aansloten, waren tot op 1859 tien arbeiders aan deze Borneo-missie verbonden. Al spoedig beloofde zij een der meest gezegende in Indië te zullen worden. Reeds in den zomer van 1846 kon de zendeling *Becker* schrijven:

„Er is een lente voor dit eiland aangebroken en wel eene lente, zooals Borneo die sedert de schepping der wereld niet heeft gekend.”

Bijna overal werden de broeders met vriendelijkheid ontvangen; acht posten waren reeds bezet; er begonnen zich kleine gemeenten van gedoopte Dajakkers te vormen; kerken en scholen verrezen; de lente scheen over te gaan in den zomer, toen in 1859 aan alle blijde verwachtingen op eenmaal den bodem werd ingeslagen. Een door fanatieke hadji's lang voorbereide opstand brak los. Onder den kreet: „De dood aan de Hollanders, weg met de zendingen” trokken de van nature bloeddorstige Dajakkers van alle kanten saam om hunne wraak aan weerlooze mannen, vrouwen en kinderen te koelen. Hun eerste offer is een bekeerde landgenoot, *Andreas*, die met de bekentenis: „Ik ben een christen en wil een christen sterven” den marteldood ondergaat. Zoodra de schapen zijn geslacht werpt men zich op de herders. Zendeling *Hupperts* wordt onder de oogen zijner vrouw vermoord; zij zelve met hare *zeven* kinderen als gevangene voortgesleept. *Rott* en zijne oudste dochter, *Wigand* met vrouw en kind, de brs. *Hofmeister* en *Kind* met hunne echtgenooten deelen dra het lot van *Hupperts*. De overige broeders en zusters ontgaan het dreigend gevaar slechts door eene overhaaste vlucht naar Bandjarmasing, het hoofdstation dezer missie,

tevens residentieplaats van den hollandschen goeverneur. Van Becker's lente is niets overgebleven dan een hoopjen zendelingen, die treuren op de puinhoopen van hun verwoest Jerusalem. Wat zullen zij doen? Aan terugkeeren naar het binnenland valt vooreerst niet te denken. Stilzitten kunnen zij ook niet. Na rijp beraad wordt besloten, dat de brs. *von Höfen* en *Zimmer* als deurwachters te Bandjarmasing achter blijven en de anderen voorloopig elders een werkkring zullen gaan zoeken. De Geest voerde de broeders *Denninger* en *Klammer* naar Sumatra en, hier op Sumatra vond het Rijnsch Z. G. het antwoord op de kleingeloovige vraag: „Waartoe dit alles?” die de katastrofe op Borneo het misschien had doen uiten. Om maar alles in eens te zeggen, M. H.! de opstand der Dajakkers tegen het wettig gezag is langs dezen weg voor vele Batta's de opstanding uit den doodslaap van het heidendom geworden!

Reeds in 1856 had de

Ermelosche Zending-Vereeniging

den gewezen schaapherder van *Asselt* naar Sumatra gezonden met de opdracht om zich vooreerst als christenkoopman onder de Batta's nêer te zetten. Twee jaren later voegden de echtelingen *Betz* zich bij hem. Ook het in September 1854 te Batavia opgericht *Genootschap voor In- en Uitwendige Zending*, waarvan het U bekende *Java-Komit e* de hollandsche afdeeling vormt, had zijn oog op genoemd eiland geslagen en, in overleg met de *Rotterdamsche Vrouwen-Vereeniging*, de zendeling-werklieden *Koster* en *Dammerboer* naar gindsche streken uitgezonden. Aan deze verschillende broeders was 't reeds gelukt op hunne posten te *Siboga*, *Sipirok* en *Loemont* de grondslagen voor nieuwe gemeenten te leggen, toen de straks genoemde duitsche broeders bij hen op bezoek kwamen. Dezen waren zoo ingenomen met hetgeen zij hier zagen, dat zij niets

liever wenschten dan mede de hand aan het werk te slaan. Dank zij hunne berichten koos het Rijsch-Zending Genootschap Sumatra definitief tot zijn arbeidsveld uit, en met welken ernst het deze nieuwe taak opvatte, zal u duidelijk worden, als wij U alleen mededeelen, dat het van 1869 tot heden, behalve br. *van Asselt*, dien het in zijnen dienst overnam, niet minder dan *twaalf* zendelingen naar Sumatra afvaardigde.

Doch niet slechts voor de Batta's, ook voor de bevolking op het kleine *Nias* werd de opstand der Dajakkers ten zegen. Hier was de verjaagde zending *Denninger* al weer het middel in Gods hand om licht te brengen, waar anders tot nu toe nog diepe duisternis zou hebben geheerscht. Sedert 1872 werken de brs. *Kramer* en *Thomas* met veel zegen onder de Niassers.

Zoo werd ook op deze wijze het bloed der martelaren het zaad der kerk!

Onderwijl zaten de broeders in Bandjarmasing niet stil. Nauwelijks was de opstand gedempt en de rust hersteld, of zij begonnen er aan te denken om naar hunne vroegere posten terug te keeren. Het duurde echter nog tot 1875 vóór hun door de Hollandsch Indische Regeering — en toen ook nog maar onder beperkende bepalingen — het hervatten van den arbeid werd toegestaan. Op het oogenblik zijn nu weer *acht* zendelingen onder de Dajakkers werkzaam — allen Duitschers van geboorte, doch in zooverre ook onze zendelingen als de

Amsterdamsche Hulpvereeniging van het Barmer-Genootschap de zorg voor deze broeders, evenals voor hunne kollega's op Sumatra en Nias, geheel voor hare rekening genomen heeft.

In 1851 begon Ds. *Heldring*, door vrienden hier en in Indië geholpen, zijne boden naar Indië uit te zenden. De door hem opgerichte Vereeniging noemde hij

De Zendeling-Werkman,

gelijk dan ook de door haar afgevaardigde broeders en zusters genoodzaakt waren om door handenarbeid voor een groot gedeelte in hun eigen onderhoud te voorzien. Vele hunner, o. a. de brs. *Adolph* en *August Mühlnickel*, *Michaëlis*, *Lenz* en de bekende *Ottow* en *Geisler* — kwamen voort uit de school van den grooten *Goszner* (1843), terwijl allen, naar het schijnt, oorspronkelijk bestemd waren voor het eiland Java. Omstandigheden leidden 't echter zoo, dat zij later ook meer *Biliton*, *Sumbawa*, *Flores* en de *Sangir-eilanden*, ja zelf naar *N.-Guinea* werden uitgezonden. Bedriegen wij ons niet, dan ligt op 't oogenblik de „Zendeling-werkman” bij zijnen meester in 't graf, en, naar aanleiding van hetgeen wij gedurende ons verblijf in Indië gehoord en gezien hebben van de ellende, waaraan het meerendeel dezer vaak op goed geluk geëxpédieerde mannen en vrouwen zijn blootgesteld geweest — kunnen wij niet anders, dan ons over zijn verscheiden verheugen. Niemand wage het hem uit zijnen slaap op te wekken! 1)

Nog moeten we melding maken van de

Doopsgezinde Zendings-vereeniging

wier gevierde zendeling *Jansz* sedert 1854 onafgebroken te *Japara*, in Midden-Java, werkzaam is. Ook zijn kollega *Schuurmans* werkt daar niet zonder zegen op de vroegere standplaats van den zendeling *Klinkert*, terwijl in den jongsten tijd (1871) door dezelfde vereeniging eene zending begonnen is te *Pekanten* op Sumatra, waar 't aan den vroomen *Heinrich Dirks* reeds mocht gelukken eene kleine gemeente

1) Het hier gezegde geldt alleen van „De Zendeling-Werkman,” niet van de *zendeling-werklieden*, die b. v. in dienst van de Utrechtsche Zending-Vereeniging met vast traktement en onder de leiding van geordende zendingen op N.-Guinea en Almaheira werkzaam zijn.

van gedoopte Batta's — in 't geheel 34 volwassenen — om zich heen te verzamelen.

Niemand mag zijn eigen lof verkondigen. Als spreker van *Eltheto* zou 't ons dus voegen te zwijgen van deze in 1846 opgerichte Studenten Vereeniging, die in den winter van 1857—58, tegen het advies van sommigen harer leden in, het koene besluit nam om een eigen zending naar Indië, en wel naar *Madura*, af te vaardigen. Op de vergadering van 5 Maart 1860 werd echter reeds een voorstel aangenomen, de strekking hebbende om zich van br. *van der Linden*, die zich nog altijd te Soerabaia voorbereide, te ontslaan. Later heeft Eltheto zich aan geene tweede poging gewaagd, maar zich tevreden gesteld met de uitgave van haar zending-maandblad „Berichten aangaande de Uitbreiding van Gods Koningrijk op aarde” dat, al zeggen wij 't zelve, onder de vele zendingsbladen in ons land lang niet het minste is. Onzes inziens leverde zij daardoor het bewijs, hoe zelfs studenten door ondervinding wijs kunnen worden.

En hiermede zijn wij die zee van Zending-Genootschappen doorgeworsteld om eindelijk — ja M. H.! het spijt ons 't te moeten zeggen — om eindelijk op eene nieuwe zee van Vereenigingen te verzeilen. Gij allen kent de treurige omstandigheden, die aanleiding gegeven hebben tot de groote breuke in het Nederlandsch-Zending-Genootschap. De geest van het opkomend modernisme, door zijne vrienden op de vergadering der eerwaarde bestuurders geïntroduceerd, rustte niet vóór hij ook hier gescheiden had, wat vereend had behooren te blijven. Wel bracht hij 't niet zoo ver, dat de zinspreuk van het Genootschap „Vrede door het bloed des kruises” door een der en vogue zijnde humaniteitsleuzen vervangen werd, maar wat erger was, want leuzen blijven toch maar leuzen, de kracht was gebroken, die tot dusverre de oudste

der Nederlandsche Zending-Vereenigingen gedragen had. En, tot overmaat van ramp, gebeurde hier juist het omgekeerde van wat ons tegenwoordig op het gebied van de Nederlandsche Kerk als het ééne noodige wordt verkondigd. De orthodoxen — niet allen maar de meesten — ruimden het veld voor de modernen, en hadden den treurigen moed om die heerlijke planting des Heeren over te laten aan hen, van wie zij toch wisten, dat zij den heiden en mohamedaan bij geen mogelijkheid „Vrede door het bloed des kruises” kunnen brengen. Het voegt ons niet hierover thans uit te wijden. Wel moet 't ons van het hart, hoezeer wij het betreuren, dat de uitgetreden, in plaats van één, drie nieuwe Vereenigingen gingen oprichten. Dat was eene verbrokkeling van krachten, die schijnbaar der Zending ten goede komt, maar in waarheid nadeelig op hare ontwikkeling inwerkt.

Wijt 't alzo niet aan ons, M. H.! dat wij nogmaals — voor een oogenblik — uwe aandacht moeten verzoeken voor een viertal vereenigingen, die sedert 1858 in ons vaderland zijn opgericht.

Eere gevende wien eere toekomt, noemen wij, als de oudste, het eerst de

Nederlandsche-Zending-Vereeniging,

die van hare leden een persoonlijk geloof in den Heiland der wereld eischt, maar daarom het goud van Ofir voor hare kas niet versmaadt. Hare geschiedenis dateert van 2 Dec. 1858.

Op haar volgt, 13 April 1859, de

Utrechtsche-Zending-Vereeniging;

wel eens de „aristokratische” genoemd, doch die door haar *Penningsken*, meer nog dan door hare statuten, het bewijs heeft geleverd, dat zij ook de eenvoudigste ziel in hare gemeenschap wil opnemen.

Eindelijk zien wij de

Nederlandsche Gereformeerde Zending-Vereeniging

verrijzen, wier naam, beter dan die harer zusters, uitdrukt wat zij voornemens is door hare zendelingen te laten verkondigen. Evenals de N. Z. V. koos ook zij Java, en wel de residentie *Tagal*, tot haar arbeidsveld uit, waar hare drie zendelingen er reeds in mochten slagen om enkele inlanders voor de gereformeerde kerk en, wij vertrouwen, ook voor den hemel te winnen.

Een bijzondere loop van omstandigheden drong den Rotterdamschen broeders om zich uitsluitend het lot van de *Soendaneezen* aan te trekken. In het geheel werden door hen tot hiertoe ^{vegen} zendelingen naar de *Preanger-Regentschappen*, het vaderland van dit streng mohamedaansch volk, afgevaardigd, waarvan op het oogenblik nog een ^{zevental} even zooveel posten werkzaam is.

Op *N. Guinea* arbeidden sedert 1853 de straks genoemde Gosznersche mannen *Ottow* en *Geiszler* onder de diepgezonden Papoea's. De door hen overgezonden berichten noopten de Utrechtsche Zending-Vereeniging om hare drie eerste zendelingen naar dit onherbergzaam oord heen te zenden en het tot haar hoofdstation uit te kiezen. Noemden wij straks de Minahassa van Menado een lusthof der heilige missie, *N. Guinea* mag in zekeren zin het *zendelingen-kerkhof* worden genoemd. Tot hiertoe heeft de arbeid daar meer sterfgevallen in de familiën der arbeiders dan gedoopten uit de Papoea's doen boeken. Alleen, gelijk in den lusthof ook doornen en distelen gevonden worden, zoo bloeien op dit graf ook enkele bloemen, die den zendelingen moed geven om voort te gaan en ons met de hoop vervullen, dat eenmaal ook *N. Guinea* tot die landen zal behooren waar alles, ook de natuur, den zegen van het christendom geniet!

Een paar jaren na de uitzending van de brs. *Van Hasselt*, *Klaassen* en *Otterspoor*, waarvan alleen nog eerstge-

L elf

Tachtal

noemde in leven is, werd door de U. Z. V. eene missie begonnen op *Almaheira* en op *Bali*, waarheen zij tot hier-toe een tiental zendelingen uitzond. In het geheel werden door haar 24 broeders, waaronder vijf zendeling-werklieden, afgevaardigd. In 1869 zag Br. de Bode zich door ziekte als andersins genoodzaakt zijn post op *Almaheira* te verlaten, waarop hij door zijn bestuur naar *Letty* en — toen hier de deur gesloten bleek — naar *Rotti* gezonden werd. Zijn onverwacht overlijden in 1873 maakte echter spoedig aan dezen arbeid een einde.

Ruim drie jaren geleden werd het getal nieuwere Zending-Vereenigingen nog met eene vermeerderd. Wij bedoelen die van de

Christelijk Gereformeerde Kerk

wier eenigste Zending, Br. *Haan*, oorspronkelijk voor *Engano* bestemd, zich met goedkeuring van zijn bestuur te Batavia, in de kampoeng *Kwitang*, heeft gevestigd en daar voornamelijk onder de Indo-Europeanen werkzaam is. Volgens het jaarverslag van 1874 en 75 is de Vereeniging tot dit besluit geleid o. a. door de overweging: dat het bijna niet doenlijk is door Europeesche zendelingen inlanders te bearbeiten en deze Indo-Europeanen, zoogenaamde *inlandsche kinderen*, als God hen bekeert, eene brug tot de inlanders wezen kunnen.

Wij vergaten nog te zeggen, dat ook de *Ermeloesche-Zending-Vereeniging* zich in den laatsten tijd op Java heeft laten vertegenwoordigen en wel door haren zending *Rignerus de Boer*, schoonzoon van Jansz, die, naar luid der berichten, te *Njemoeë* bij Salatiga het Evangelie verkondigt.

Ook mag in een volledig overzicht de naam niet gemist worden van den eerwaarden *E. M. King*, tot voor eenige maanden predikant bij de Vrije Schotsche kerk te *Meester-Cornelis* en van den heer *Mr. Anthing*, gewezen vice-pre-

sident bij het Hooggerechtshof in N. I., thans voorganger bij de inlandsche gemeente te *Tjakon*, die, ieder op zijne wijze, voor vele Chineezen Inlanders en Indo-Europeanen in en bij Batavia tot een uitgebreiden zegen zijn geweest en nog zijn.

En, waar wij van den arbeid der verschillende Zending Vereenigingen spreken, daar mogen wij niet zwijgen van het

Nederlandsch Bijbel-Genootschap

dat zijne afgevaardigden bij voorkeur naar O.-I. uitzendt en door de overzetting van de Heilige Schrift in het *Battasch*, *Dajaksch*, *Boegineesch*, *Soendaneesch* en *Maleisch* zich den dank waardig heeft gemaakt van allen, die in eenig opzicht aan de zending in O.-I. verbonden zijn. Ook aan het *Britsch Binnen en Buitenlandsch Bijbelgenootschap*, voor welks rekening eene nieuwe uitgave van den Battaschen Bijbel ter perse is, en aan de *Utrechtsche Zending-Vereeniging*, die reeds eenige bijbelboeken in de taal der Papoea's liet drukken, komt in dit opzicht een woord van lof toe.

III.

TEGENWOORDIGE STAAT.

En zoo hebben wij dan, misschien met te weinig eerbied voor Uw geduld maar getrouw aan ons mandaat, een blik geworpen op de geschiedenis van de Zendings-werkzaamheid der XIXe eeuw in O.-I. Vatten wij alles te saam, dan komen wij tot de slotsom dat de christenheid zich ten opzichte van de geestelijke belangen van deze Aziaten niet onbetuigd gelaten heeft, maar ook, dat er nog vrij wat meer had kunnen worden gedaan. Alzoo

stof tot dank en
stof tot verootmoediging!

Of mag het ons niet tot erkentelijkheid stemmen, dat van af 1812 tot nu toe — d. i. in een tijdsverloop van ruim zestig jaar — *honderd zes en negentig* zendelingen, waaronder ruim 130 Nederlanders, naar Indië werden afgevaardigd? Van deze 196 zijn op het oogenblik nog ongeveer *tachtig* op *acht en vijftig* posten met meer of minder zegen werkzaam. Is onze schatting juist, dan bedraagt het getal gemeenteleden op deze verschillende stations ruim 77.000 zielen. Daarvan komen plus minus 74000 voor rekening van het Nederlansch Zending-Genootschap, welks zendelingen nog altijd voortgaan met telkens nieuwe loten op den grooten Zendingsboom in te enten. Zoo o. a. lezen wij in het jaarverslag van 1875, hoe in dat jaar, ten gevolge van omstandigheden, slechts — zegge slechts — aan 880 volwassenen in de Minahassa den heiligen doop kon worden toegediend, terwijl 1751 lidmaten werden aangenomen. Ook in *Soerabaia*, *Kediri* en *Samarang* breidt het getal christenen zich, hoewel langzamer, uit. Tegenover deze verblijdende uitkomsten staat echter het treurige feit, dat het N. Z. G. zijne fondsen in de laatste jaren aanmerkelijk zag verminderen en het er op bedacht moet zijn om zijne uitgaven zooveel mogelijk te besnoeien. Een eerste gevolg hiervan is dan ook al geweest, dat enkele posten in de Minahassa en de Molukken zijn overgegaan aan het Bestuur der Protestantsche kerken in Indië, terwijl de aldaar gevestigde zendelingen als hulppredikers in dienst van het Goevernement werden aangesteld. Ook de overdracht van de Genootschapsscholen op Celebes — wier getal ultimo December van het vorige jaar 124 bedroeg — maakt op het oogenblik een punt van overweging uit. Moeten wij dezen stand van zaken betreuren, vooral ook, omdat als dit geslacht van hulppredikers is uitgestorven, er groote vrees bestaat, dat minder waardige

herders tot hunnen arbeid zullen ingaan — de schaduw, die zij op de indische missie werpen, wordt weggevaagd door het volle licht dat ons van de stations der 23 Rijnische Zendingen tegenschittert. Gaat ook al de arbeid op *Borneo* en *Nias* slechts langzaam vooruit, op *Sumatra* worden in den laatsten tijd overwinningen behaald, zooals de Zendings-werkzaamheid der XIXe eeuw in O. I. daarvan nog maar weinig voorbeelden heeft gezien. Bij tientallen komen de Batta's tot de zendingen om zich door dezen te laten onderwijzen en opnemen in den schoot der Christelijke kerk. Alleen op Paschen van het jaar 1874 mochten de brs. *Johansen* en *Simoneit* aan 113 inlanders — waaronder het aanzienlijk Hoofd *Ompai Mabé* — den heiligen doop toedienen, terwijl in September van hetzelfde jaar op *Silindoeng* — standplaats van br. *Nommensen* — een getal van 192 doopkandidaten aan de gemeente werd toegevoegd. Terwijl Nederland op korten afstand een bloedigen strijd tegen de Atjehneezen voert, profeteeren ons de berichten der Duitsche broeders — en ook van de andere daar werkzame zendingen — hoe de dag niet meer verre is, waarop het christendom den zegen over het Sumatraansch heidendom zal hebben behaald. De bloedvlag naast de vredeflag!

Van den arbeid der nieuwere Zending-Vereenigingen kan nog niet veel worden gezegd. Zij werken nog in de voorbereidende klasse, waar de zendingswerkzaamheid het best kan vergeleken worden bij het ontginnen van woeste gronden, die zich niet — ieder begrijpt dit — in één dag voor de kultuur laten geschikt maken. Houden wij dit in het oog, dan verwonderen wij er ons nog over, dat het aan de sedert 1862 naar *Java*, *Bali*, *Almaheira*, *N. Guinea* en elders uitgezonden zendingen reeds mocht gelukken een of meer inlanders voor het christendom te winnen, en zeggen wij ook hiervan: dit is van den Heergeschied!

Verder achten wij het mede een groote zegen te zijn, dat — met uitzondering van *Almaheira*, waar de opstand van *Danoë Hassan* de tijdelijke staking van het werk noodig maakte — de zoo even bedoelde ontginning op al de nieuwgevormde stations ongestoord haren gang mocht gaan.

Dus, summa summarum, stof tot dank in overvloed. Maar ook, wij zeiden 't reeds, stof tot verootmoediging. Wij hadden meer moeten en kunnen doen. Noemden wij zoo even 196 zendelingen een groot getal, thans roepen wij uit: Wat zijn dezen onder zoo velen? Eén op de 140,000 of — zoo wij enkel Nederland nemen — een op de 208.000! En treuriger wordt nog de verhouding, waar wij die zeven en twintig miljoen zielen plaatsen tegenover de *tachtig* op het oogenblik nog werkzame zendelingen. Wij krijgen dan één prediker op de 350.000 Insulaners! Mijne hoorders, buigen wij het hoofd en spreken wij een *pater peccavi* uit!

Schuld bekennen is trouwens gemakkelijk genoeg. Wij vragen daarom, mag 't zoo blijven? Of liever gezegd, bestaat er gegronde hoop, dat 't anders worden zal? Het antwoord hierop vinden wij als wij nu bij de

IV.

VOORUITZICHTEN

van de XIXe eeuwse Zendings-werkzaamheid in O. I. eenige oogenblikken stilstaan.

Om eenigsins over de toekomst van onze zending in O. I. te kunnen oordeelen, is 't noodig, M. H.! dat wij goed weten wie en wat hare *vrienden* en *vijanden* zijn. Onze God werkt door middelen en, al is hij ook niet van zijne instrumenten afhankelijk, zij kunnen Hem toch soms in den weg staan om wonderen te doen. Dus, wie en wat zijn de

Vijanden

der zending in O. I. ?

Eere gevende , wien eere toekomt, noemen wij in de allereerste plaats het *N. I. Goevernement* , op voorwaarde echter, dat gij hier het woord *vijand* niet in zijnen meest positiven zin opvat. Bedriegen wij ons toch niet, dan zou ons koloniaal bestuur niets liever zien, dan dat gansch Insulinde het christendom aannam. Die overgang moest echter op eens, zonder schokken plaats hebben. Want, en hier ligt het geheim, tegenover die diplomatieke waardeering van den godsdienst der westersche volken, staat de vrees voor opstanden en eene mate van islamophobie, die wij met recht de nachtmerrie van het indisch bestuur kunnen noemen. Dank zij die dubbele vrees, worden de zendelingen, zooveel mogelijk, geweerd van plaatsen, waar de vlag van de *Halve Maan* in top waait, terwijl men hun optreden onder volbloed heidenen met argusoogen gadeslaat. Zoo was 't toen wij onze koloniën uit de handen der minder vreesachtige Engelschen terug ontvingen; zoo is 't sedert geweest en zoo zal 't blijven, al ware 't ook dat de president van een onzer meest orthodoxe Zending-Vereenigingen den Buitenzorgschen troon beklom. Want, vergeten wij 't niet, het zijn niet de personen die Indië regeeren, 'tis het onfeilbaar indisch regeeringsreglement dat de teugels van het bestuur in handen heeft. Zoolang dat blijft wat het is, zoolang dat niet van zijne vrees voor den islam met den aankleve van dien genezen wordt, heeft de zending in O. I. van het Goevernement, dit moge dan konservatief of liberaal zijn, geene medewerking, alleen indirecte tegenwerking te wachten.

Een ander soort van vijandschap tegenover de zending openbaart zich bij de pur-sang Europeanen, die over den Archipel verspreid wonen. Niet bij allen, maar bij velen.

Het meest bij hen , die met beslistheid gebroken hebben met het geloof hunner vaderen en , daarmee niet tevreden , zich ook nog geroepen achten om den arbeid der zendelingen door woord en geschrift en met een fanatisme , eene betere zaak waardig — tegen te gaan.

Zoo nu en dan vinden deze fanatieke ongeloofigen steun bij de indische pers, die anders , over 't geheel genomen , eene gereserveerde houding tegenover de missie aanneemt. Dat zij overigens niet tot de vrienden wil gerekend worden blijkt , zoodra een onzer zendelingen in eenig opzicht afwijkt van den weg waarop men — en niet altijd ten onrechte — meent , dat evangelieboden behooren te wandelen. Dan komt 't niet zelden aan het licht, hoe ook voor het gros der journalisten in Indië het kruis van Christus in den grond der zaak eene ergeris en eene dwaasheid tevens is.

Eindelijk moeten nog tot de vijanden der zending in O.-I. gerekend worden die zendelingen die, als wij hun streven goed begrijpen, het christendom des bijbels door de zeef van zeker modern christelijk filantropisme willen laten loopen, vóór zij het den heiden en mohamedaan durven voorzetten. Wij denken hier aan den heer *Harthoorn* , wiens papierenkind , „De evangelische zending en Oost-Java” (1863), gebakerd door iemand die dezer dagen als groefbidder fiasko maakte, velen Uwer bekend zal zijn, en aan den zendeling *Wiersma*, wiens onlangs verschenen „Ervaringen gedurende mijn twaalfjarig zendingsleven” eindigt in eene gemoedelijke frase over „heiligen geest”, met kleinen beginletter geschreven, als vreesde de autheur, dat wij te groot zouden denken van den geest, die in hem gevaren is. De heer Joh. *Hooijkaas Herderscheé* zegt in zijne voorrede op Wiersma's boek: „Eere zij het Nederlandsch Z.-G. naarmate het zulke gezanten niet slechts aanhoudt maar in eere houdt”, doch gij, M. H.! behoeft

van deze „Ervaringen” slechts blz. 55 en 56 te lezen, om 't ons terstond toe te stemmen, dat zulke gezanten — hoe ijverig en gemoedelijk overigens ook — nagelen zijn aan de doodkist van de oudste en meest gezegende der Nederlandsche Zending-Vereenigingen. Ook zult gij dan gaarne met ons hopen, dat de missie in O. I. verder voor mannen als Wiersma — de heer Harthoorn heeft zich al spoedig een anderen werkkring gekozen — moge bewaard blijven. Komen er zoo nog meer, dan bestaat er — om slechts dit éene te noemen — groote vrees, dat wij door gansch Indië zien gebeuren, wat A°. 1868 in de Minahassa van Menado schrik en ontsteltenis onder de zendelingen heeft tweeweg gebracht. Wat was er geschied? De

Roomschen,

die tot dusverre zich zelden op het terrein der protestantsche zending gewaagd hadden, maar zich steeds tevreden stelden met hunne missie op de Filippijnsche eilanden — het paradijs der monniken — en hunnen niet weinig gezegenden arbeid onder de Indo-Europeanen op Java en elders, deden in genoemd jaar eene poging — en merkwaardig genoeg juist in de gemeenten van Wiersma — om reeds gedoopte heidenen voor hunne kerk te winnen. En wat erger is, de eerste proef slaagde volkomen: verscheidene Alfoeren lieten zich overhalen. Wel zijn zij later, dank zij de tijdige tusschenkomst van den betrokken zending, berouwvol teruggekeerd, maar het gebeurde leert ons, wat de Roomschen durven niet alleen, maar ook wat zij kunnen, als de protestantsche zending niet op hare hoede is, en zij zich verleiden laat om, in plaats van het Woord dat levend maakt, een verwaterd christendom aan de heidenen te brengen.

Maar, zoo zegt het geloof, wat vreezen wij? Zijn de vijanden der zending velen, de vrienden tellen ook mede; zijn genen sterk, dezen kunnen er ook zijn!

De Vrienden?

Wie en wat zijn zij dan? Wie ze zijn, we weten 't allen. 't Zijn de bestuurders en leden der verschillende Zending-Vereenigingen; het zijn de mannen en vrouwen, de jongelingen en jongedochters, die zich op tal van plaatsen tot een zoogenaamden zendingskrans vereenigen; het zijn de duizenden in den lande, die niet moede worden thuis en daar buiten hun „Onze Vader, die in de hemelen zijt — Uw koninkrijk kome” te doen hooren.

Doch nu de vraag, wat zij zijn? Weegt hunne vriendschap werkelijk op tegen de vijandschap van hen, van wie wij zoo even spraken? Verwacht ditmaal van ons het antwoord niet, M. H.! Gaat het U elders halen. Gaat naar de zes zendingscholen in ons vaderland en verbaast U over het feit, dat zij met haar allen nauwelijks een dozijn kweekelingen kunnen aanwijzen! Bezoekt de gewone bidstonden en doet er de ervaring op, dat de voorganger voor stoelen en banken spreekt als hij niet „preeken” wil. Trekt met de schare op naar *Wolfhezen*, *Bockenrode* of *Assen*, en hoort hoe de sprekers zich beijveren om den tempel der natuur in eene oefeningszaal te veranderen, waarin voor de zending alleen op de achterste bank een plaatsje wordt ingeruimd! Schouwt om U heen en ziet hoe Uwe jongelingen, die bij Paulus zweren, bij tientallen naar het predikantsambt jagen, het hoofd schuddende over den „sukkel van een broeder”, die de zendingschool boven het gymnasium verkiest! Leest Uwe zending-berichten, waaruit — eene enkele exceptie doorgelaten — stelselmatig verwijderd wordt, wat den vriend meer liefde en den vijand meer achting voor de missie kon inboezemen! Keert tot U zelve in en zegt ons, welke plaats de zending in Uw hart heeft ingenomen!

Mijne hoorders! de vijanden zijn talrijk, zij zijn machtig — zij rusten niet — zij schamen zich hunner vijand-

schap geensins. O, zegt 't ons, wat moet er bij zoodanigen tegenstand naast zulke lauwe en flauwe medewerking van de zending in O. I. worden? Wij weten 't niet — alleen — wij vreezen.

Alles goed en wel, hooren wij U zeggen, maar het *Seminarie van Depok* dan? Dat hebt gij nog niet eens genoemd! Mijne hoorders, het *Seminarie van Depok* is iets. Als het aan zijn doel beantwoordt, dan is 't veel. Maar, 't is niet alles. Ook hangt het welslagen van deze stichting voor een goed deel af van den zendingsgeest in Holland. Is die gezond, tot werken en wachten vaardig, dan kan 't niet anders of het *seminarie* zal, allen vijanden ten spijt, slagen en de daarop gevormde hulpzendingen zullen, zoo goed als de inlandsche predikers in de *Minahassa*, op *Sumatra* en elders, tot eenen rijken zegen voor hunne landgenooten gesteld worden. Is hij daarentegen ziek, flauw gelijk wij hem zoo even leerden kennen, dan lijdt het geen twijfel of de *Depoksche school* zal de *f* 500.000, die er voor worden saamgebracht, niet overleven. Niet bij het geld, niet bij steenen ligt de kracht der zending. De Geest, die met eene groote G. geschreven wordt, de Geest, die levend maakt, moet krachtig in de gemeente werken, anders valt het *seminarie*, anders storten de in O. I. reeds gebouwde kerken en scholen in — anders behalen de vijanden de overwinning, daar waar de victorie voor de vrienden was weggelegd!

Mijne hoorders!

De oogst is groot in O. I.

De arbeiders zijn weinigen in O. I.

Bidden wij dan den Heer des oogstes, dat Hij arbeiders uitstoote naar O. I.!

Zoo zij 't. Ik heb gezegd.

